

Іван Франко

1856 - 1956

**На основі матеріалу Історії Української літератури (том I)
Матеріал зібрав, редагував і вступну статтю написав
Володимир Рибак**

The Robitnyk Publishing & Printing Co. Inc.
85 East 4th Street, New York 3, N. Y.

ІВАН ФРАНКО

НАШ СКРОМНИЙ ВКЛАД

(ВСТУПНА СТАТТЯ)

Цього року український народ широко, велично і гідно відзначає одну з найкращих дат своєї історії — 100-ті роковини з дня народження одного з найславніших своїх синів — Івана Яковича Франка.

Та не тільки український народ віддає сьогодні честь і висловлює пошану цьому великому демократові-революціонерові. Разом з українським народом всі інші народи великого Радянського Союзу возвеличать геній Івана Франка, натхненного борця проти цісарсько-монархічного гніту Австро-Угорської імперії, її спільника — польської шляхти та вірних побратимів останньої — українських буржуазних націоналістів.

Ми віримо, що й всі інші слов'янські народи, які вслід за російським й українським народами стали на шлях будівництва соціалізму, згадають ім'я Івана Франка та гідно вшанують дух вічного революціонера. Більше того, ідеї соціалізму, за які ціле своє свідоме життя завзято боровся і терпів Іван Франко, воплотились в живу дійсність для сотень мільйонів людей Європи і Азії, які становлять більш одної третини населення цілої земської кулі.

На превеликий жаль, Іван Франко помер який рік перед тим, як внаслідок повалення царизму в Росії і перемоги Жовтневої революції здійснились його найбільш заповітні мрії, здійснилось те, за що він боровся ціле життя, а саме здійснилось соціальне і національне визволення ук-

раїнського народу. Україна стала такою, якою тільки в думках і мріях уявляв її собі Іван Франко:

“І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом вся рілля,
Народ годувала щасливий, свободний”.

Разом з народом України, всі інші сини і дочки українського народу, яких при кінці XIX і на початку XX століть злидні галицького села розігнали по багатьох країнах світу в пошукуванні за працею, за кавалком хліба і за кращою долею, приєдналися цього року до відзначення цієї славної дати. Спільно зі своїми братами і сестрами на рідній землі віддадуть вони заслужену честь і пошану Великому Каменяреві, заклики якого лупати скалу чорної реакції і сьогодні ще ведуть їх по шляху прогресу і боротьби за кращий світ, за мир і дружбу між народами.

Особливо це стосується українців в Сполучених Штатах і Канаді, які живуть в цих двох країнах досить компактною масою по найбільших індустріальних центрах східного побережжя і в фермерських провінціях Західної Канади. У кожній з цих двох країн, в першій з яких проживає близько одного мільйона і в другій близько півмільйона українців, під проводом українських прогресивних організацій і при широкій підтримці тих, які йдуть під їхнім проводом, буде широко відзначено 100-річчя з дня народження Івана Франка.

Звичайно, що розмір цих свят в одній і другій країні буде залежати не тільки від реальної сили прогресивних організацій, але також і в великій мірі від тих умов, які зараз існують в цих двох країнах і які зумовлюють можливості розгорнення прогресивного руху.

Канадські українці, помимо того, що живуть в країні, яка ще визнає над собою королівську зверхність, мають, на ділі, більше можливостей і користуються ширше демократичними вольностями і правами, ніж ми, американські

українці, що живемо в широко розкричаній “американській демократії”. Різні меккартівці і їхні однодумці в нашій країні не тільки огородили її “залізною завісою” від усього, що є в світі справді прогресивного і демократичного, але різними методами, включно з методами тероризування, протягом цілого десятиліття здушують поступовий рух.

П’ять років тому, канадські українці поставили пам’ятник Т. Г. Шевченкові в Палермо, Онтаріо, що його подарував їм український народ. Рік пізніше вони відкрили там же Шевченківський музей, експонати до якого також надіслала їм Україна. Цього року, на відзначення 100-річчя з дня народження Івана Франка, вони відкриють в місті Вінніпегу музей його імені, одержавши в подарунку від українського народу експонати до нього. Одночасно з відкриттям музею має відбутися величний Крайовий фестиваль української драми, музики, пісні і танцю. Цей фестиваль буде кульмінаційною точкою широкої програми провінціональних і окружних фестивалів, що відбуватимуться по всій Канаді для вшанування пам’яті Івана Франка.

Американські українці, що об’єднані в рядах Ліги Американських Українців, одинокої української культурно-освітньої і прогресивної організації в Сполучених Штатах Америки, також готуються досить широко, беручи до уваги теперішні умови і можливості, відзначити ці славні роковини. Починаючи від Нью-Йорку і ген аж до Чікаго, в яких 20 найбільших містах вже в березні і квітні були прочитані лекції про життя, громадську діяльність і літературну творчість Івана Франка. В квітні і травні, в найбільших центрах американських українців, заплановано святочні зібрання з концертними програмами, а також в кількох місцевостях рішено поставити на сцені одноактівку американсько-українського драматурга М. Пільного під назвою “Для громадського добра”, що її написано на основі оповідання І. Франка “Моя зустріч з Олексою”.

Частиною цього ширшого плану відзначення 100-их роковин з дня народження І. Франка є видання цієї книж-

ки, що являє собою досить популярну розвідку про життя і творчість І. Франка і потреба якої вже давно і гостро давала себе відчувати серед американських, а так само і серед канадських українців.

Як це може видаватися не дивно, але американські і канадські українці ще до сьогодні не мали і не мають повної збірки творів Івана Франка. Відірвані від рідної землі, відгороджені від рідного народу слабкістю культурних зв'язків і навмисною політикою панівних кіл—(особливо в США)—нищити національні почуття і культурний розвиток національних груп шляхом так званої “американізації”, ноторичного “мелтінг пат”, або й просто шляхом грубого порушення конституційних прав людей, американські і канадські українці не мали нагоди познайомитися з усім дорогоцінним вкладом, що його залишив в культурній і літературній скарбниці українського народу Іван Франко. Все, що досі було видане американськими українцями про Івана Франка, як, наприклад, упорядкована М. Тарновським брошура “Великому каменяреві українського народу” (1941), було гарними початками добрих намірів, але носило більше характер короткого реферату про життя і творчість І. Франка. Постійно нам бракувало основної розвідки про творчість І. Франка, про його громадську діяльність, про його суспільні та естетичні погляди.

Цього року вперше появилася змога дати американському і канадському українцеві такий матеріал про І. Франка, якого він досі не мав, а це науково оброблений, але досить приступно написаний огляд, який надається для масового читача. Стало це можливим ось чому:

У 1954 році на Україні видано перший том Історії української літератури (дожовтнева література). Цю велику, гарно і науково опрацьовану книгу видала Академія Наук Української РСР, а підготували матеріал наукові співробітники Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Тринадцятий, дуже великий розділ цієї книжки, присвячений І. Я. Франкові. Його авторами є Г. Д. Вервес, О.

Е. Засенко (заступник голови редакційної колегії), О. І. Кисельов і Є. П. Кирилук. Ціла книга видана під редакцією О. І. Білецького, голови редакційної колегії.

Це був власне той матеріал, на який вже довгі роки чекали американські українці. Освітня комісія Ліги Американських Українців визнала, що видання цього матеріалу окремою книжкою буде найкращим вкладом прогресивних американських українців у відзначення великих і славних роковин народження Івана Франка.

Взявши до уваги рівень освіти нашого читача, для якого призначена ця брошура, фінансові та інші проблеми, — матеріал про Івана Франка, взятий з Історії української літератури, виходить дещо в скороченні. Але ці скорочення такі незначні, що вони майже нічого не відберуть від нашого читача, а, навпаки, полегшать сприймання поданого матеріалу, що дасть змогу, в свою чергу, підтримувати постійний інтерес до читаного.

Видаючи цю брошуру, ми віримо, що робимо цим самим свій скромний вклад у велике всенародне свято нашого народу — свято 100-річчя з дня народження Івана Франка. Робимо ми це для того, щоб дати в руки тисячів американських і канадських українців матеріал, в якому історичною правдою ярко освітлений життєвий шлях Івана Франка, зроблений огляд його боротьби і праці, критично і широко розглянено його творчість, в якому показано Івана Франка таким, яким він був, а не таким яким його дехто тепер хотів би бачити.

Українські буржуазні націоналісти в США роблять вигляд, що вони також пам'ятають про Франка. Сучасники і нащадки тих, які за життя Івана Франка підставляли йому під ноги всілякі колоди, які цькували його, проти кого вони боролися і на кого доносили до австрійської влади та проти кого свідчили на судах, тепер, щоб обдурити народ, який любить та шанує Івана Франка, мимрять про 100-річчя його народження. Вони будуть намагатися вихолостити справжню душу Івана Франка з його творчості, малюючи

Його таким, яким він ніколи не був, таким, яким вони ще в 1948 році показали його в своїй книжці англійською мовою.

У передмові до цієї книжки, що її редагував відомий ненависник і завзятий ворог українського народу Кларенс А. Менінг, ніде й словом не згадано, що Іван Франко був соціалістичних переконань, демократом-революціонером, що він боровся проти капіталістів і поміщиків, а також їхньої цісарсько-шляхетської влади, бо спільно вони поневолювали і страшно визискували український народ, який Іван Франко любив більш за своє життя.

Справжню пошану справжньому Івану Франкові, Франкові демократові-революціонерові спосібні віддати тільки ті люди, які самі стоять на демократичних засадах, які стоять в обороні інтересів широких трудящих мас, які шанують волелюбні, демократично-революційні традиції українського народу, а так само й американського чи канадського народу. Дух справжнього Івана Франка буде витати на тих зібраннях для відзначення 100-их роковин народження Івана Франка, які будуть влаштовані під егідою Ліги Американських Українців у США і Товариства Об'єднаних Українських Канадців у Канаді.

Повище сказаним ми не хочемо сказати, що ці два угруповання українців мають монополію на Івана Франка. Франко належить українському народові. І було б дуже побажаним, щоб всі українці, як в США, так і в Канаді могли об'єднатися і спільно відзначити таку велику подію в житті українського народу. Але націоналістичні фальсифікатори Франка ніколи на це не погодяться. Вони бояться, щоб люди, які ще дають їм себе обдурювати, не почули дійсної правди про улюбленого ними І. Франка.

Видаючи цю книжку, ми віримо, що ми в цей спосіб зробимо велику прислугу для американських українців, бо допоможемо багатьом людям побачити Івана Франка таким, яким він був, таким, як його бачать і як про нього пишуть на Україні.

Канадські українці роблять свій поважний вклад. Вони видають книжку його коротких оповідань, а також поезій англійською мовою, над чим працював талановитий перекладач І. Вір. Ми віримо, що її радісно сприймуть американські українці, як і з першої, так, і особливо, з другої генерації. Перший раз вони будуть мати змогу, вперше за увесь час перебування українців на американському континенті, читати Франка і знайомитися з його творчістю англійською мовою. Ця книжка хоч частинно допоможе направити те зло, що його посіяли в думках українців і американців взагалі українські націоналісти своїм пашквілем зрадагованим К. Менінгом.

Велику роль в популяризації творів І. Франка, його життя і діяльності відіграють в цей ювілейний рік українські прогресивні газети — “Українські Щоденні Вісті” в США і “Українське життя”, “Українське слово” в Канаді, а також англійська газета канадських українців “Ukrainian Canadian”. Ці газети, починаючи з кінця 1955 року і на протязі цілого 1956 р., містять вірші, оповідання, публіцистичні роботи І. Франка, а також матеріали написані іншими людьми про нього. “Українські Щоденні Вісті”, будучи щоденною газетою і маючи більшу змогу, містили вже продовженням книжку — критичну розвідку — “Іван Франко”, що її написав Юрій Кобилецький, а так само друкують цілу повість Франка “Борислав сміється”.

Коли взяти до уваги все, що буде пророблено для відзначення 100-річчя з дня народження Франка, то стане ясно, що ми, американські українці, а також канадські українці внесемо й свій, хоч і скромний вклад до загального національного свята українського народу з приводу цієї історичної дати в його і нашому житті.

Від українського народу ми відділені багатьома природними, а також і штучними кордонами та “залізними завісами”. Але духово з Україною та її народом нас в’яже Франко, Шевченко, Леся Українка, Павло Тичина, ✓

Микола Бажан, Максим Рильський і другі, взагалі вся духовна культура з багатющої скарбниці українського народу, його загально людські ідеали свободи і щастя для трудящих людей, рівноправності націй і рас, мира і дружби для людей на земській кулі. Цих зв'язків не могли і не зможуть спинити ніякі кордони, ніякі ненависні, антинародні і антидемократичні завіси.

Не може нас ніщо поділити з Іваном Франком. Він є один з нас. Ми привезли його з собою, коли приїхали до цієї країни. Він серед нас живе і серед нас щоденно діє. Багата спадщина його творчої, невтомної і продуктивної праці, що натхнена вічно живими ідеями боротьби за визволення трудящих від визиску, за соціальне і національне визволення всіх народів — також не знає кордонів.

Разом з українським народом, разом з усіма людьми, які знають і шанують геній Івана Франка, ми святкуємо цю знаменну дату, щоб наново зачерпнути животворної сили з його творів, які були закликком до народу повставати проти гнету, які давали і даватимуть для нас натхнення до дальшої праці і боротьби.

В ці соті роковини його народження і сорок років після його смерті, ми, з великою любов'ю до нього в наших серцях, глибокою пошаною в наших думках, звертаємось до творчого духа його генія його власними словами і кажемо:

“Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і вогню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!”

Володимир Рибак.

І. Я. ФРАНКО

(1856 — 1916)

Іван Якович Франко — один з найвидатніших класиків української літератури, революціонер-демократ, на творчій і суспільно-політичній діяльності якого позначився вплив робітничого духу. Своєю художньою, публіцистичною і науковою діяльністю він ознаменував цілу епоху в українській літературі. Творчість Івана Франка має велике значення не лише для української, а й для всієї світової культури. Усе своє свідоме життя, всю силу свого могутнього обдарування він віддав боротьбі за соціальне і національне визволення українського народу.

ІСТОРИЧНІ УМОВИ

Життя і творчість Франка проходили в надзвичайно важких умовах економічно й політично відсталой Галичини, що була в той час колонією Австро-Угорської імперії. Відомо, що, хоч якого жорстокого гноблення з боку царизму зазнавала Східна Україна, перебування її в складі Російської держави відіграло прогресивну роль в історії україн-

ського народу. Східна Україна набагато випередила в своєму економічному і культурному розвитку Галичину.

Франко боровся за визволення трудящих, проти чорних сил реакції: царської монархії, польської шляхти, українських поміщиків, буржуазії, клерикальної інтелігенції та духовенства.

М. Коцюбинський у рефераті про Франка дав характеристику ідейно-політичної атмосфери в Галичині наприкінці 60-х і на початку 70-х років, маючи на увазі насамперед українську буржуазну інтелігенцію: "... Галицька інтелігенція займалася високою політикою, а та політика зводилась до того, щоб як-небудь запобігти ласки правительства, що-небудь, хоч дрібницю, випросить у нього. Це була політика рабів. Ідея абсолютизму, бюрократичне "чинопочитаніє", затхлість, байдужність до живих народних інтересів, повне безсилля в духовній сфері, схоластичність, теологічний та догматичний спосіб думання — от чим характеризується тодішня, навіть краща частина галицької інтелігенції".

В 70-х роках у зв'язку з посиленням визвольної боротьби трудящих проти соціального і національного гноблення у Галичині на арену суспільно-політичного життя виступає революційно-демократична інтелігенція. Пізніше Василь Стефаник з гордістю писав у своїй статті "Поети і інтелігенція": "... Наш люд має в собі багато сили, щоб родити Шевченків, Федьковичів і Франків, і здається, що вони не дозволять інтелігенції проярмаркувати інтереси того народу".

Франко, як і Шевченко, вийшов з народу. Він все своє життя був зв'язаний з народом і вважав своїм обов'язком служити йому. Під час святкування 25-річного ювілею літературної і громадської діяльності Франка, у відповідь на привітання письменник сказав: "Яко син селянина, вихований твердим мужицьким хлібом, я почуваю себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народо-

ві!.. Головну увагу клав я завжди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права”.

Після поразки у війні з Пруссією габсбурзька монархія змушена була піти на деякі поступки, записавши їх у куцу австрійську конституцію 1867 р.

В другій половині XIX ст. посилилась боротьба трудящих Галичини проти гнобителів. Безземелля селян і штучне затримування розвитку промисловості викликали голод і безробіття в краї. Вже в 70-х роках у галицьких містах пройшла хвиля робітничих страйків, а у 80-х і 90-х роках селянські віча подекуди набирали характеру загальнонародного протесту проти соціального поневолення. Почався визвольний рух і інших слов'янських народів в Австро-Угорщині.

На противагу революційній пропаганді і розвитку демократичної думки українські клерикали з табору “москвофілів” посіли в ці роки боротьбу проти демократії; будучи агентурою царизму в Галичині, вони пропагували теорії, запозичені з арсеналу монархістів.

Значно активізували свою боротьбу проти революційно-демократичного визвольного руху і “народовці”. В 70-х роках вони прибрали до своїх рук “Просвіту” та інші культурні інституції. Декларована “народовцями” в 1876 році теза — “у нас соціальної квестії немає, лихо наше то лінивство і п'янство хлопа” стала керівною в їх культурницькій діяльності. Найбільше ж “народовці” наполягали на боротьбі проти соціалістичного вчення, намагаючись разом з тим відгородити Галичину від впливу російської революційної демократії.

Разом із своїми товаришами — М. Павликом, О. Терлецьким та іншими — Франко переборював усі цензурні й адміністративні перепони і знайомив галицьку громадськість з передовою російською літературою.

Твори революційних демократів — Белінського, Шевченка, Чернишевського, Герцена, Добролюбова, Некрасова, Салтикова-Щедріна, Панаса Мирного — мали велике значення для ідейного формування передової молоді Галичини.

Показуючи різницю між впливом на галичан творів західноєвропейських і російських письменників, Франко підкреслював: “Коли твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених”.

Досліджуючи спадщину Шевченка, популяризуючи її серед широких народних мас, Франко в нових умовах класової боротьби і виходу на історичну арену пролетаріату продовжував і розвивав далі революційно-демократичні традиції великого поета.

Франко брав безпосередню участь у робітничому русі, пропагував серед трудящих революційні ідеї; в ряді своїх творів, особливо починаючи з 70—80-х років, він виявив правильне розуміння окремих положень марксизму. Але в силу конкретних історичних обставин — економічної і політичної відсталості Галичини — Франко не зміг стати марксистом.

Іван Франко пильно вивчав російську культуру, літературу, постійно стежив за розвитком громадської думки в Росії, куди уже з 90-х років XIX ст. перемістився центр міжнародного революційного руху. Він був матеріалістом, послідовним атеїстом, провадив рішучу боротьбу проти клерикалізму, попівщини.

Літературна і наукова діяльність Івана Франка надзвичайно різностороння — він був видатним письменником, перекладачем, критиком, літературознавцем, фольклористом, істориком, економістом, публіцистом, лінгвістом (знавцем різних мов). За свою сорокарічну діяльність він написав близько п'яти тисяч творів. Крім української,

Франко писав також російською, польською, чеською, німецькою, болгарською, французькою та іншими мовами.

БЮГРАФІЯ

Народився Іван Якович Франко 27 серпня 1856 року в селі Нагуєвичах, Дрогобицького повіту, в родині сільського коваля. Учився він у початковій школі в селі Ясениці-Сільній, а потім у так званій нормальній школі та в гімназії у Дрогобичі.

Про цей період життя Франко написав згодом ряд оповідань (“У кузні”, “Злісний Сидір”, “Малий Мирон”, “Під оборогом”, “Олівець”, “Shon schreiben“, “Отець гуморист”, “Гірчичне зерно”, “Борис Граб” та ін.). Проте сам автор у передмові до збірки “Малий Мирон” застеріг, що не можна всі ці художні твори, в яких мають місце значні елементи типізації, творчого домислу, розглядати як суто автобіографічні.

Іван Франко в молодому віці

Франко рано втратив батька, але вітчим і мати дали йому змогу продовжувати освіту. У початковій школі й гімназії, незважаючи на те, що викладання проводилося спочатку німецькою, а потім польською мовою, він учився добре, читав багато творів української, російської, польської та західноєвропейської літератури. Особливе враження справив на нього “Кобзар”; майже всі поетичні твори Шевченка Франко знав напам’ять. З малих літ полюбив

Франко народну творчість. Ще юнаком він почав її збирати і досліджувати.

Літературну діяльність Франко починає рано, ще у 1868 р., пробуючи свої сили в різних жанрах. Перші його оригінальні й перекладні твори збереглися не всі. Починає друкуватися Франко лише в 1874 р. у львівському студентському журналі “Друг”.

У 1875 р. письменник вступає на філософський факультет Львівського університету і бере участь у роботі студентського так званого академічного гуртка. В журналі “Друг” він вищує поезії, переклади, повість “Петрії й Довбушуки”, деякі літературно-критичні та публіцистичні праці. Окремо вийшла збірка поезій “Баляды и рассказы” (1876 р.).

Незважаючи на те, що в академічному гуртку діяли “москвофіли”, Франко під впливом Шевченка та прогресивної російської літератури формується як революційний демократ, згуртовує навколо себе передову молодь, виступає проти “москвофілів”.

Неправильною є думка, що була поширена свого часу, ніби студенти, об'єднані навколо журналу “Друг”, почали цікавитись російською літературою тільки після появи відкритих листів Драгоманова в журналі “Друг” у 1875 р. В листі Франка до Драгоманова ясно сказано: “З ваших листів до редакції “Друг” я вчитав лиш тільки, що треба знайомитись з сучасними писателями, і кинувсь читати Золя, Флобера, Шпільгагена, так як перед тим уже з запалом читав Л. Толстого, Тургенева та Помяловського, а далі Чернишевського, Герцена і т. ін.”

Буржуазно-націоналістичне літературознавство зображувало революційного демократа Франка як учня ліберала Драгоманова. Насправді ж Франко сам оцінював вплив Драгоманова як “... дуже sui generis*), більш негативний,

---

*) Своєрідний.

як позитивний. Спеціально, як белетрист, я майже нічого не скористав від нього: він, бачилось, не звертав уваги на мою белетристику, а коли де на що й то тільки лаючись. Посередньо й безпосередньо він пер мене до публіцистики, але й тут не любив думок інших, крім своїх власних. Резюмуючи все, що лишилось мені в пам'яті з його впливу, я сказав би, що він не був для мене батьком, добрим, ласкавим і виrozumілим на хиби проводирем, а радше батогом, що без милосердя, не раз несправедливо, а завжди болюче цвігав мене. Се була важка школа, тяжча як у дрогобицьких василян" (Лист до А. Кримського від 26 серпня 1898 р.).

В 1876 р. Франко стає членом редакції журналу "Друг", віднині органу демократичної молоді, друкуючи тут переклад роману Чернишевського "Що робити?", переклади творів Салтикова-Щедріна із своїми передмовами, рецензію на роман Тургенева "Нова" та ін. В середині 70-х років Франко пише ряд реалістичних творів, зокрема поезію "Наймит", цикл оповідань "Борислав", оповідання "Лешишина челядь" та ін.

Діяльність гуртка демократичної молоді непокоїла галицьку реакцію. На Франка пишуть доноси в австрійську поліцію. Незабаром, в 1877 р., члени редакції журналу "Друг", серед них і Франко, були заарештовані. Письменника засудили на шість тижнів ув'язнення, а просидів він майже вісім місяців. Коли Франко вийшов з тюрми, його почали цькувати українські і польські націоналісти. Частково ці обставини відтворено в оповіданні "Моя стріча з Олексою" (1878).

Арешт не зломив Франка, навпаки, письменник бере ще активнішу участь в робітничому і соціалістичному русі Галичини. Він входить до складу "Робітничого комітету", стає редактором робітничої газети "Праця", яка друкувалася польською мовою, знайомиться з побутом і умовами життя робітників Львова, Дрогобича, Борислава, веде

пропагандистську роботу в робітничих гуртках самоосвіти, читає в них лекції з політекономії, укладає популярний підручник з політичної економії на основі праць Маркса, а також Чернишевського і Мілля, пише польською мовою агітаційну брошуру “Катехізис економічного соціалізму” (1878), в якій використано окремі положення з праць Маркса.

Разом з Павликом Франко видає журнал “Громадський друг” (1878). Після конфіскації перших двох номерів назву було замінено на “Дзвін”, а потім на “Молот”, але й ці видання були конфісковані.

В ці роки Франко написав кілька оповідань з життя бориславських робітників і повість “Боа констріктор”.

Письменник вивчає і перекладає праці К. Маркса і Ф. Енгельса. З книги “Капітал” К. Маркса він переклав розділ “Первісне нагромадження капіталу”, з книги Ф. Енгельса “Анти-Дюрінг” — вступ і першу та другу глави розділу “Соціалізм”.

У передмові до перекладу розділу “Капітала” Франко говорить: “... Сей важний розділ Марксової книжки — прекрасний культурно-історичний очерк — зрозумілий буде і окремо від цілої книжки і ми хочемо познакомити з ним нашу громаду, як для самої його великої стійності наукової, так і для того, щоб заохотити всіх, хто тільки владає німецькою мовою до читання цілої Марксової книжки”.

Літературно-естетичні погляди Івана Франка складаються в напрямі матеріалістичного розуміння мистецтва і літератури. Визначну роль у цьому відіграла передова російська література.

Франко глибоко вивчає теоретичні праці Чернишевського. В листі до Павлика в 1879 р. він писав: “Я знов по цілих днях упиваюся економією Чернишевського. Що за шкода, що огромної часті його статей не видано, т. е. не передруковано з “Современника”. Се золото, не статті”.

В 1880 р. письменник був заарештований вдруге. Три місяці протримали його в коломиїській тюрмі і етапом відправили в с. Нагуевичі. Арешт Франка був зв'язаний з процесом селян, обвинувачених у виступах проти цісарської влади. Участь письменника в селянському русі доведена не була, хоч у селян при обшуку і знайшли номери журналів “Громадський друг” та “Дзвін”, що їх видавав Франко.

Повернувшись у Львів, Франко знову бере участь у робітничому русі, друкується в газеті “Праца”. Разом з польськими прогресивними діячами — поетом В. Червінським і соціалістом Інлендером Франко створює “Програму польських і русинських (українських) соціалістів у Східній Галичині”. В статті програмного характеру “Чого хоче “Галицька робітницька громада”” (1881) Франко писав: “...В недовгій часі можемо надіятися, що й у нас, в Галичині, буде впорядкована явно “Громада (партія. — Ред.) робітницька” з робітників руської, польської, єврейської і всякої другої живучої народності, сільських і міських. Тільки громада може збудити живий рух серед нашого робучого люду, може живо поширити нові думки по всіх усядах, може єднати силу і працю всіх робучих людей...”

Одним з основних пунктів програми був такий: “Щоб уся земля з лісами й пасовиськами, ріками й озерами належала до тих громад, котрі на них працюють, а так само, щоб усі фабрики та заводи належали до тих робітників, що в них роблять”. Під “робучими людьми” Франко розумів і трядяще селянство і робітників (пролетаріат).

Надзвичайна матеріальна скрута змушує письменника виїхати з Львова. Переважно він живе в с. Нагуевичах, де займається сільським господарством і одночасно веде велику наукову, літературну і публіцистичну роботу. Франко бере активну участь у виданні журналу “Світ”, що виходив у той час у Львові (1881—1882). Тут вміщені “Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка”, повість

“Борислав сміється”, праці спрямовані проти злочинних дій Ватикану щодо слов’янських народів (“Католицький панславизм”), а також статті про Салтикова-Щедрина, про історика російської літератури Пипіна та ін. Навколо журналу Франко згуртував прогресивні сили української літератури.

Коли журнал “Світ” перестав існувати, Франко, не маючи власного видання, змушений був взяти участь в органах “народовців” — у газеті “Діло” та в журналі “Зоря”. На конкурс, оголошений журналом “Зоря”, письменник в 1883 р. надіслав історичну повість “Захар Беркут”. Співробітництво Франка в буржуазно-ліберальних виданнях тривало недовго. У 1886 р., внаслідок ідейних незгод, він залишив редакцію “Зорі”.

Двічі їздив письменник до Києва (в 1885 і в 1886 р.р.), розраховуючи здобути грошову підтримку від київської “Громади” на видання власного журналу. Але київські ліберали і націоналісти, однодумці “народовців”, передали гроші народовській “Зорі”.

У 1887 році вийшла з друку збірка поезій “З вершин і низин” — підсумок більш ніж десятирічної праці поета, найвизначніше явище в українській поезії після “Кобзаря” Шевченка. Того ж року Франко починає систематично працювати в польській прогресивній пресі, друкуючи тут багато статей про українську, російську, польську, західноєвропейську та інші літератури.

В 1889 р. письменник був утретє заарештований разом з групою київських студентів, що приїхали на екскурсію до Галичини, і просидів у тюрмі два з половиною місяця. Арештованих обвинувачували в пропаганді ідеї визволення Галичини з-під Австрії і приєднання її до Росії.

У відповідь на ці переслідування Франко і далі провадить рішучу боротьбу проти реакції, проти українського буржуазного націоналізму. Важливе значення з цього погляду мала стаття “Формальний і реальний націоналізм”, спрямована проти націоналістичних виступів у “народов-

ській” “Правді” Кониського і самої редакції. Стаття була призначена для “Правди”, але не надрукована в ній. Заперечуючи твердження націоналістів, письменник підкреслює благотворний вплив прогресивної російської культури на український народ і його літературу. Твори Франка мають бойовий, викривальний характер; нещадна його сатира б’є по галицькій реакції. В 1890 р. вийшла з друку велика збірка його оповідань під назвою “В поті чола”.

У 90-х роках загострюється боротьба письменника з галицькими реакційними колами. Лідери “народовців” укладають в цей час угоду з представником австрійського цісарського уряду графом Бадені і польською шляхтою про солідарність з політикою Австрії в Галичині. Бадені обіцяв за це зробити ряд дрібних поступок галицькій націоналістичній буржуазії. “Народовці” проголосили угоду 1890 р. “новою ерою” у своїх взаєминах з польською шляхтою і цісарським урядом. “Новоерівців” активно підтримували Кониський і Антонович. Франко провадив рішучу боротьбу проти “нової ери”, справедливо вважаючи її прямою зрадою інтересів широких народних мас Галичини. Він викривав дії “новоерівців”, скеровані на відрив України від Росії і закабалення українського народу австрійською монархією. В 1890 р. Франко організував у Львові “Наукову читальню”, в якій читав лекції з теорії наукового соціалізму, політичної економії та історії революційної боротьби.

Наукові праці Франка в ті роки були вже популярними і поза межами Галичини. Письменник не мав змоги свого часу закінчити університет, а для того, щоб захистити докторську дисертацію, йому потрібно було мати диплом про вищу освіту. Перші дві теми дисертації обрані Франком, не сподобалися його політичному противникові, “народовцеві” професору Огоновському. Франко змушений був поїхати до Відня, де в 1893 р. захистив дисертацію на тему “Варлаам і Іоасаф, старохристиянський духовний ро-

ман і його літературна історія”, доставши ступінь доктора філософії. Дисертація Франка про твір давньої літератури водночас була спрямована проти Ватікану і католицької реакції в Галичині, на яку спиралися “народовці”. Працю Франка високо оцінював відомий вчений філолог-славіст В. Ягич.

У 1894 р. Франко мав намір стати викладачем Львівського університету. З великим успіхом прочитав він пробну лекцію на тему “Наймичка” Шевченка, але спільними зусиллями українських націоналістів (зокрема Кониського, Грушевського, Барвінського, Студинського та ін.), царської влади і польської шляхти видатний учений не був допущений до викладання в університеті.

В цей час письменник видавав журнал “Жите і слово” (1894—1897), в якому друкував свої художні, наукові і публіцистичні твори. В цьому журналі вміщувалися також твори Грабовського, Лесі Українки. Різко критикуючи і заперечуючи погляди націоналістів, Франко в своїх статтях доводить, що “політична самостійність України можлива і в зв’язку з Росією, при федеративнім її устрою, а економіка України вимагає такої єдності”. Письменник вказує на значний вплив революційно-визвольних ідей на російську літературу і критику, на те, що ці ідеї знаходили також “особливо податний ґрунт на Вкраїні, найпаче на лівобережній”.

Довгий час “народовці” не приймали Франка в Наукове товариство ім. Шевченка, в якому вони орудували. Тільки згодом він був обраний дійсним членом товариства і дістав змогу друкувати свої наукові праці у його виданнях.

Тричі висували кандидатуру письменника під час виборів до рейхсрату (державної ради — австрійського парламенту) і галицького сейму (1895, 1897, 1898 рр.). У виборчій відозві, зверненій до селян, писалося про Франка: “Він хлопський син, вихований у чорній біді, на чорнім хлібі, на несоленій капусті. Ціле життя своє боронив Іван

Франко хлопські справи...". Але внаслідок урядового терору, різних виборчих махінацій обрано було не Франка — кандидата від селян, а кандидатів від поміщиків та буржуазії.

Після виступів Франка у пресі в 1897 р., зокрема після появи його статті "Поет зради", проти нього почали шалену кампанію польські буржуазні націоналісти. В тому ж році в одній автобіографічній замітці (передмові до збірки оповідань польською мовою) Франко викрив угодовство буржуазної української інтелігенції. Посилилось цькування Франка і з боку українських націоналістів. В їхній газеті "Діло" з'явилась стаття "Смутна поява", автор якої закидав Франкові нехтування патріотичними обов'язками.

Письменник дав гідну відповідь цим псевдопатріотам і в своїх статтях і в ряді поезій — "Україна мовить", "Сідоглавому" (поет мав на увазі лідера "народовців" Ю. Романчука). Псевдопатріотизмові галицько-українських націоналістів Франко протиставляв справжній, демократичний патріотизм, любов до скривдженого й поневоленого українського народу, поєднану з любов'ю до трудящих інших націй.

Боротьба проти польських і українських націоналістів погіршила матеріальне становище Франка, але разом з тим піднесла його популярність у народних масах, про що свідчило святкування 25-річного ювілею літературної діяльності письменника. М. Павлик видав бібліографію творів Франка. В альманасі "Привіт д-ру Іванові Франкові в 25-літній ювілей його літературної діяльності" (1898) взяли участь і письменники Наддніпрянської України, зокрема Леся Українка, Карпенко-Карий та ін. Тільки буржуазно-націоналістична преса замовчала ювілей великого письменника.

Економічна і політична відсталість Галичини, нерозуміння Франком того, що єдиною послідовною, до кінця революційною силою є пролетаріат, — зумовило те, що Франко в цей період не став на рівні найпередовіших ідей

свого часу — ідей революційної соціал-демократії, а в окремих працях висловлював хибні думки про суспільний розвиток, класову боротьбу, про марксизм (стаття “Соціалізм і соціал-демократизм” — 1897, рецензія на книгу народника Фаресова “Народники і марксистки” — 1899, передмова до збірки “Мій Ізмарагд” — 1898).

Слід відзначити, що невірні погляди на марксизм були висловлені Франком в запалі полемічних виступів проти австрійської соціал-демократії, яка, прикриваючись марксизмом, йшла на поводиті національної буржуазії, була її агентурою в робітничому русі. Виступаючи проти австрійських “марксистів”-ревізіоністів, Франко іноді критикував і революційну марксистську теорію.

Франко уважно стежив за революційними подіями 1905 р. Написану в цей час статтю “Нова історія російської літератури” він закінчив словами: “Пишемо ті слова в хвилі, коли вість про остаточний упадок російського автократизму, найтяжчого ворога також російської літератури, радісним подихом колише серцями всієї цивілізованої людськості. І ми певні, що той подих свободи буде початком нової, світлішої ери російської літератури”.

Глибокою вірою в перемогу нового над старим, революційним запалом пройнята поезія “Конкістадори”. Палким відгуком на революцію є й поема “Мойсей” (1905), один з найвизначніших поетичних творів Франка.

Коли в Петербурзі було заарештовано Горького, Франко написав статтю-протест, даючи високу оцінку творчості великого пролетарського письменника.

Так само і російська передова громадськість виявляє великий інтерес до особи й творчості українського письменника. Знаменною є участь в ювілейному збірнику “Привіт Іванові Франкові...”, виданому на відзнаку сорокаріччя літературної діяльності Франка, таких видатних представників російської культури, як Горький, Короленко. Франко встановлює міцні зв'язки з російською Академією наук,

яка в 1913 р. присуджує йому премію за працю “Студії над українськими народними піснями”.

В 1904 р. видатні російські вчені Шахматов, Корш висувають кандидатуру Франка в дійсні члени Петербурзької Академії наук, але царський уряд не дозволив обрати революційного письменника в академіки. В 1905 р. Франка було обрано дійсним членом Празької Академії наук, а в 1906 р. вчена рада Харківського університету присвоїла йому почесне звання доктора російської словесності.

Своєю революційною діяльністю, багатогранною художньою і науковою творчістю Франко вже з 80-х років ХІХ ст. здобув величезну популярність по всій Україні, став на чолі передових сил української літератури. До нього з великою пошаною ставились прогресивні українські письменники і вчені. Грабовський, Коцюбинський, Леся Українка, Стефаник, Мартович, Черемшина, Кобилянська та інші передові письменники того часу постійно листуються з Франком, надсилають йому свої твори, звертаються до нього за порадами.

Про величезне значення Франка як письменника-революціонера, новатора, реаліста, про його роль у розвитку всієї української культури говорив М. Коцюбинський у своєму рефераті, прочитаному в 1908 р. у Чернігові.

З 1908 р. здоров'я Франка різко погіршало. Проте й у такому тяжкому стані він продовжував працювати — написав ряд художніх творів, спрямованих проти буржуазного націоналізму і клерикальної реакції, перекладав твори класиків світової літератури, видавав етнографічні та фольклорні матеріали. В 1910 р. вийшов окремим виданням його “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року”.

Помер Іван Якович Франко 28 травня 1916 р. у Львові. Там його й поховано. При допомозі Радянського уряду в 1933 р. на могилі Франка (Личаківське кладовище) встановлено пам'ятник.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ

Революційно-демократичний світогляд Франка формувався в складних умовах суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях, під впливом визвольного руху трудящих. Велику роль у цьому відіграла передова російська і українська суспільна думка, художня література, особливо творчість Шевченка, Белінського, Герцена, Чернишевського, Добролюбова.

“Герцен, — писав І. Франко, — займає всі мої вільні хвили і я багато з нього користаю для вироблення поглядів на суспільно-політичне життя”.

Подібні думки висловлював Франко про значення для нього творів і інших російських революціонерів-демократів та Шевченка.

В своїх економічних дослідженнях, публіцистичних і літературно-критичних статтях з питань суспільного життя він часто посилався і спирався на вчення Маркса і Енгельса. Письменник захищав соціалістичну теорію від нападів з боку клерикалів типу митрополита Шептицького, а в аграрному питанні й сам пробував застосувати її відповідно до умов Галичини (“Що таке громада і чим нова повинна бути”). Франко брав участь у складанні програми галицької партії польсько-українських соціалістів (1881).

В окремих статтях Франко наголошував на тому, що природу і людство треба розглядати в їх взаємозв'язку, яку повинно використати людство для поліпшення своєї долі.

Франко вів боротьбу проти кантіанства, послідовно критикував попівщину і релігійний догматизм.

Рушійною силою розвитку суспільства Франко вважав діяльність трудящих мас. Розглядаючи недавнє минуле,

він писав, що в революціях народ боровся за свободу, рівність, братерство. Але завоюваннями трудящих скористалась буржуазія, яка, захопивши владу, кинула робітникам “кусочок чорного хліба, убогість духу й тіла, проституцію і мовчання”. “Повинна бути, — писав Франко, — не проста реформа, де селяни — підстілка для цивілізації, а самі селяни беруть участь в ній”.

Франко підкреслює, що “героєм наших днів є продуцент — робітник”. Він перший в українській літературі створив образи робітників, а в статті “Промислові робітники в Східній Галичині” дав яскраву ілюстрацію становища робітничого класу в капіталістичному суспільстві.

Беручи участь у робітничому русі, що розгортався в Галичині в кінці 70-х років, Франко першим з українських письменників прийшов до думки, що організовані робітники є найбільш здатною силою для боротьби проти соціального і національного гніту. В той час він виявляв також інтерес до ідеї створення робітничої партії.

У 80-х роках робітничий рух у Галичині послабився. Австрійські соціал-демократи, які видавали себе за виразників інтересів робітничого класу, стали на шлях реформізму, ішли на угоду з буржуазією. Франко під впливом цих обставин і тому, що до кінця не зрозумів провідної ролі пролетаріату у визвольній боротьбі трудящих, починає добиватися створення загальнодемократичної партії. У своїй статті 1882 р. “Чи ми хоч тепер прокинемось” він, підносячи питання про політичну партію, яка очолила б визвольну боротьбу народу, говорить про потребу створити нову (на противагу австрійській соціал-демократії) демократичну партію робочих людей.

В тодішніх умовах Галичини така ідея теж мала прогресивне значення, але здійснити її Франкові не вдалося.

Глибоко уболіваючи за долю мільйонних мас селянства, розорюваного капіталізмом, Франко виявляє незадово-

лення діяльністю галицьких соціал-демократів, які не цікавилися селянським питанням.

Вже наприкінці 80-х років Франко докладає чимало зусиль до створення селянської радикальної партії.

В 1890 р. була організована “Українсько-руська радикальна партія”, одним із засновників якої був Іван Франко. Незважаючи на жорстоке переслідування з боку австрійського уряду, радикали, зокрема Франко, повели рішучу боротьбу проти “новоєрівців”, розгорнули енергійну роботу серед трудящих, особливо серед селянства. По селах і містах вони скликали віча, на яких засуджували цісарську конституцію і вимагали загального, прямого і таємного голосування, свободи зборів, друку, зниження податків, збільшення селянського землекористування, навчання в школах українською мовою. В цих вічах активну участь брав Іван Франко. В своїх статтях і промовах на вічах він викривав жорстоку колонізаторську політику австрійського уряду в Галичині, що привела тисячі бідняцьких господарств до цілковитого розорення.

В кінці 90-х років, в умовах дальшого загострення класової боротьби в Галичині, частина радикалів сповзає на позиції націоналізму, радикальна партія переживає кризу. В 1899 р. праві радикали об'єдналися з “народовцями” і утворили “Націонал-демократичну партію”, що стояла на буржуазно-націоналістичних позиціях. До цієї партії протягом короткого часу примикав і Франко, але, побачивши, що націонал-демократи зраджують інтереси трудящих, порвав з ними.

В цей період, як уже зазначалося, у світогляді Франка виявилися серйозні суперечності. Він висловлює сумніви щодо вірності марксистської теорії класової боротьби, хоч у той самий час, в 1898 р., гостро виступає проти неправильного висвітлення революції 1848 р. в Австрії “народовцями” і “москвофілами”, називає їх книжки “лакейською філософією”.

Розвиток революційного робітничого руху в Росії, за

яким уважно стежив Франко, діяльність російської революційної соціал-демократії допомагали Франкові переборювати ідейні вагання.

Франко гаряче вітав революцію 1905 р., сподіваючись, що вона здійснить визволення українського народу і возз'єднає його в єдиній вільній державі: "Схід Європи, а в тім комплексі також і наша Україна, переживає весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг".

В ці роки Франко разом з Павликом гостро критикує праці з історії України Куліша і Грушевського, в "фальшивих історичних конструкціях" яких були спалюжені народні рухи. "Грушевщина" для Франка була синонімом буржуазного націоналізму і реакції. Різко негативно поставився Франко й до націоналістичної концепції історії української літератури в писаннях Єфремова.

В ряді статей, надрукованих в "Літературно-науковому віснику" в 1905 р. ("Одвертий лист до галицько-української молодіжі" та ін.), Франко продовжує виступати проти націоналістичної публіцистики Грушевського і Єфремова. Грушевський, як свідчить Павлик, розпочав відкриту кампанію цькування Франка.

На початку 900-х років Франко виступив також з серією статей проти "москвофілів", які тоді активізували свою діяльність у зв'язку з наближенням війни Росії з Австрією. Літературну творчість "москвофілів" Франко називав "рутеньською хлопістикою", а їх "наукові труди" — фальшивими космополітичними писаннями безбатченків.

Борючись проти польської шляхти і буржуазії, які підтримували австрійський уряд в його політиці гноблення українського народу, розвінчуючи блокування українських буржуазних націоналістів з польськими (так звану "нову еру"), Франко зближувався з прогресивними і революційними колами польської інтелігенції, виступав у

прогресивній польській, російській та німецькій пресі.

Франко ставив питання про спільність дій передових верств польського та українського народів. Основною силою, яка б могла стати справжньою опорою польсько-українського єднання, він вважав селянський і робітничий рух.

Щоб розчистити дорогу цьому рухові, письменник виступав як проти “народовців” та “москвофілів” — українських буржуазних партій, так і проти партій польської буржуазії в Галичині — так званої “народно-демократичної” (“вшехполяки”) і ліберально-демократичної, не обминув він і польських консерваторів — “станьчиків” та “лодоляків”. Коли в 1897 р. під час виборів до парламенту польська “людова партія” пішла на угодовство з польськими буржуазними націоналістами, Франко порвав з нею. В цей же час особливо загострилася боротьба письменника з польськими та українськими націоналістами. Українським націоналістам він відповів статтю “Дещо про самого себе”, польським — політичним памфлетом “Поет зради”, в якому під виглядом літературної розвідки про поему Міцкевича “Конрад Валленрод” викривав підступництво польської шляхти і буржуазії по відношенню до народу. Коли після опублікування цієї статті на Франка накинута польська шовіністична преса, обвинувачуючи його в ненависті до поляків, на захист українського революціонера-демократа виступила прогресивна польська інтелігенція. Передова молодь Кракова і Львова в спеціальній брошурі заявила, що нападки реакціонерів на Франка були спрямовані передусім проти революційного руху, представником якого він був, що реакціонери здавна чекали приводу, “щоб оплювати і знищити чоловіка, який русином будучи — скрізь і завше подавав нам щиро правницю до братньої згоди і співпраці, а чигали на нього тільки тому, що поступ розумів не як забавку, не як опудало на горобців, але щиро для нього працював — правда, на шкоду певної час-

тини нашої суспільності, але ніколи не на шкоду нашого народу” (“Голоси польської студентської молоді в справі д-ра Івана Франка”). Критично поставившись до поеми А. Міцкевича “Конрад Валленрод”, Франко разом з тим дуже високо цінував великого польського поета і переклав на українську мову чимало його творів.

Активною участю в польському суспільно-політичному житті, боротьбою за спільність дій польських і українських прогресивних верств проти соціального і національного гноблення Франко справив помітний вплив на розвиток прогресивної суспільної і естетичної думки в Польщі, заслужив пошану і повагу польського народу. Для польського населення в Галичині Франко був за висловом передової польської молоді, “найвидатнішим речником прогресу”.

Франко не раз підкреслював, що майбутня вільна Польща можлива лише в етнографічних межах, при умові повернення їй законних земель на заході, загарбаних прусською воєнщиною, при умові добросусідських відносин з російським, українським, чеським, німецьким та іншими народами. Він говорив, що “інтереси польського народу і його будуччини... пруть до союзу з Росією” (“Наш погляд на польське питання”, 1882).

Франко був полум'яним борцем за знищення всякого гніту. Під впливом марксистської літератури він у 1901 р. в передмові до перекладів чеського поета Гавлічека висловив вірну думку, що “нація, яка чи то в ім'я державних, чи то яких-небудь інтересів пригноблює, душить і спинює в свободнім розвою іншу націю, копає могилу сама собі і тій державі, якій ніби повинно служити те гноблення”.

Франко вірив у велике майбутнє всіх слов'янських народів, цікавився їх минулим і сучасним, популяризував кращі здобутки їх культури. Він проголошував потребу єднання слов'янських народів з найвидатнішим серед них — російським народом, бо в єдності слов'ян бачив їх силу

і міць, їх здатність протидіяти агресорам. Як і Герцен, Чернишевський, Шевченко, Франко був ворогом реакційного панславізму, боровся за рівноправність усіх слов'янських народів, за їх вільний розвиток (“Дещо про стосунки польсько-українські”, “Нові дороги”, “Слов'янські начала” Д. Вергуна”, “Відродження полудневої Русі і Ян Коллар” тощо). Франко говорив, що коли ідеологія буржуазного націоналізму, шовінізму стане анахронізмом, коли “органічно, від корення розвинуться і розцвітуть усі частини великого слов'янського племені, коли святотатські руки не будуть підрубувати та нівечити одну часть, аби тим краще буяла друга, то тоді зложиться з цим цілість і єдність краща, багатша, гармонійніша, ніж се тепер може снитися різними шовінізмом затуманеним головам” (“Щирість тону і щирість переконань”, 1905). В праці “Катехізис економічного соціалізму” він ще в 1881 р. писав, що тільки після знищення капіталізму, при соціалістичному ладі може настати “дійсно вільний і гарний розвиток кожної народності..., бо цей лад найвільніший і забезпечує народові матеріальне існування”.

Як послідовний матеріаліст і атеїст, Франко утверджував перемогу розуму і науки над релігією. Лютим ворогом українського народу був Ватікан, який вкупі з австро-німецькими та іншими загарбниками намагався поневолити, покатоличити та полонізувати східнослов'янські народи. “Суне, — писав Франко, — на нас чорна хмара із Заходу, грізна, озброєна просвітою, хитрощами, інтригою, провокаціями і всякими мудрими штуками... Надходить велика пошесть, страшна чума”.

Вірних прислужників для здійснення своїх реакційних планів Ватікан знаходив в особі українських буржуазних націоналістів. Всі оті шептицькі, шумлянські, барвінські, змагаючись за єпископські мантиї і за місця в австрійському парламенті, зраджували інтереси українського народу. Злочинні дії Ватікану щодо слов'янських народів Франко

викрив у цілому ряді своїх праць (“Два панславізми”, “Нові дороги”, “Наш погляд на польське питання”, “Воскресіння чи погребіння” та ін.).

Письменник пропагував прогресивні погляди, вважаючи, що лише соціалізм врятує людство від прірви, в яку його штовхає капіталізм. “Ідея соціалізму, — говорив Франко, — простує, зрештою, до найщільнішого збратання (федерації) людей із людьми й народів з народами, як вільних з вільними й рівних із рівними, простує тим самим до скасування всякого підданства, всякої політичної залежності, всякого поневолення народу народом і до скасування воєн, що противні людській природі, нищать поступ, роблять людину дикою”.

ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ

Стоячи на позиціях революційно-демократичної критики, основаної на принципах матеріалістичної естетики Белінського, Чернишевського, Шевченка, Добролюбова, Франко невтомно боровся за реалізм і народність літератури.

Нещадно викриваючи різні ідеалістичні і метафізичні теорії про літературу як надсуспільну, надкласову категорію, Франко високо підносив громадське, суспільно-політичне значення художнього слова, розглядав його як гостру дійову зброю в боротьбі класів, чи, як він висловлювався, суспільних станів та політичних партій: “Література, стояча понад партіями, — писав він, відповідаючи українським буржуазним націоналістам, — се тільки ваш сон, се ваша фантазія, — але на ділі такої літератури не було ніколи. А ваші вічні закони естетики, се, шануючи день святий і вас яко гречних, — старе сміття, котре супокійно догниває на смітнику історії і котре перегризають тільки деякі платні осли-літерати, що пишуть на лікті повісті та фейлетони до німецьких та французьких газет. У нас єдиний кодекс естетичний — життя. Що воно зв'яже, те й

буде зв'язане, а що розв'яже — те й буде розв'язане” (“Література, її завдання і найважливіші ціхи”).

Франко був за мистецтво глибоко тенденційне, пройняте войовничим духом передової революційної ідеології, яка будить свідомість народу, надихає його на боротьбу за краще життя, пориває вперед до прогресу. Найвище поклонання для митця — служити своєю творчістю народові, задовольняти його щоденні духовні запити і потреби. “Ціль літератури — служити народові”, — так гранично коротко й ясно визначив Франко завдання літератури. Він вважав, що тільки в нерозривному зв'язку з життям можливий розвиток мистецтва, літератури. Мистецтво тільки тоді стає дійовим, коли воно “робиться виразом життя і боротьби найширших народних мас і zarazом бойовим окликом за найвищі людські і громадські ідеали”.

Іван Франко був блискучим знавцем як давніх східних і античних літератур, так і західноєвропейської літератури епохи середньовіччя і нових часів. Розглядаючи літературні явища, він підкреслював у них насамперед соціальну суть, прогресивне, те, що сприяло збагаченню культури.

“Кожний чільний писатель, — говорив Франко у статті “З чужих літератур” (1898—1899), — чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, — являється не наче дерево, що своїм корінням впливається якомога глибше й міцніше в свій рідний національний ґрунт, намагається ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той писатель може нині мати якесь значення, хто має і вміє щільній освіченій людськості сказати якесь своє слово в тих великих питаннях, що ворущають її душею, та zarazом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі”.

Підкреслюючи інтернаціональне значення кращих тво-

рів літератур різних народів, Франко водночас рішуче виступав проти космополітичних поглядів на національній літератури, зазначаючи, що в кожній літературі “виступає чимраз рельєфніше її питомий національний характер, її оригінальні прикмети, основні особливості її народного гумору і народного пафосу, властивості її вислову, літературного стилю, поетичної техніки”.

Найпередовішою літературою світу Франко справедливо вважав велику російську літературу, бо в ній якнайповніше втілилися ідеї визвольної боротьби. Франко перший почав наукову розробку проблеми впливу великої російської літератури на українську, проблеми, яка стала однією з центральних в усій системі його літературно-естетичних поглядів.

Основні положення, які стали визначальними в літературно-естетичних поглядах Франка протягом всієї його літературної діяльності, були викладені в одній з ранніх статей “Література, її завдання і найважливіші ціхи” (1878). Нищівний полемічний вогонь її був спрямований проти реакційних, буржуазно-націоналістичних поглядів Нечуя-Левицького на українську літературу та її завдання, що їх той висловив у своїй статті “Сьогочасне літературне прямування”.

Рішуче відкидаючи реакційну думку Нечуя-Левицького про “відрубність” української літератури від російської, Франко зауважував, що, говорячи про утиски української літератури, не можна змішувати “літературу з державою, т. є. урядом та жандармами”. “Що тут винна московська література?” — запитував Франко, зазначаючи далі, що під російською літературою він розуміє найпередовішу, найчеснішу частину її, а не всякі “доноси різних Каткових та глагольствія слов'янофілів”.

Літературу всякого народу Франко вважав відбитком його життя: чим ясніше та свідоміше відтворює література це життя, тим вона багатша і цінніша. Література, за

Франком, “повинна бути образом життя, праці, бесіди і думок того часу”, який вона відображає.

Письменника Франко вважав слугою народу, виразником його передових ідей, прагнень і мрій, палким і непримиренним борцем проти насильства капіталу над працею, експлуататорів над людьми “робучими”.

Для підтвердження своїх літературно-естетичних поглядів Франко посилався на творчість Шевченка та інших українських письменників, а ще частіше — на приклади з російської літератури, віддаючи їй явну перевагу перед літературами західноєвропейськими. На думку Франка, західноєвропейська література навіть у своїх найвизначніших зразках щодо ідейності поступається перед літературою російською.

Франко постійно підкреслював, що Галичина, хоч і була протягом віків відмежована штучним кордоном, завжди тяжіла до возз'єднання з Наддніпрянською Україною, з братньою Росією. В статті “Формальний і реальний націоналізм” він наголошував на тому, “що більша половина русинів-українців живе в Росії, безпосередньо приклеєна до народу московського, що той народ московський утворив велику державу, куди так чи інакше звертаються очі усієї слов'янщини, що та держава обіймає з двох боків і Галицьку Русь, що той народ московський витворив життя духове, літературне і наукове, котре також тисячними потоками ненастанно впливає і на Україну і на нас”. Цей “ненастанний вплив”, який став особливо плідотворним з кінця XIX ст., коли світовий центр пролетарського революційного руху перемістився в Росію, відіграв виняткову роль в історії українського народу.

Кордон, який відділяв західні українські землі від східних, для Франка існував лише як географічне поняття, щоправда, глибоко ненависне, але все ж тимчасове. В своєму духовному розвитку, в ідейному єднанні з передо-

вими силами всієї України й Росії Франко кордонів не знав.

Знаменно, що саме в 1905 р., коли робітничий клас Росії став на шлях революції, Франко, висловлюючи свою радість з приводу настання “весняної доби”, яка “ламала кригу абсолютизму” в Росії, звертаючись до галицької молоді, палко говорив про свою солідарність з російським народом. “Ми всі русофіли, чуєте, повторяю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і виучуємо його мову... І російських письменників, великих світочів у духовім царстві, ми знаємо й любимо...”

Коли в 1905 р. царський уряд ув'язнив Горького, Франко виступив на його захист. Горький — “один з світочів російського народу, одна з оздоб російського письменства”, як назвав його Франко, був близьким і дорогим йому насамперед тим, що “він виступав як вітхнений апостол чоловіколюбства, того щирого, не фарисейського, що обіймає однаково сердечно і найбідніших і зіпсованих та понівечених суспільним ладом”. Але Горький ще більше був близький Франкові палкими закликами до боротьби проти гнилих самодержавних порядків, проти жорстокої урядової сваволі. В Горькому він бачив одного з “великих світочів” Росії, які розпалювали “велику пожежу народного бунту” — революцію 1905 р.

Франко залишив величезну літературно - критичну спадщину. Нема, певно, жодного більш-менш помітного в українській літературі імені чи літературного явища, яке б лишилося поза увагою Франка — критика, історика літератури.

Франко глибоко збагнув характер творчості Шевченка, її революційну силу, невтомно пропагував твори великого Кобзаря. Він перший на Україні почав наукове до-

слідження спадщини великого поета і багатьох інших українських письменників.

Високо цінив Франко творчість Марка Вовчка, назвавши письменницю палким борцем “за волю і людські права поневолених мас”. Творчість Панаса Мирного, Карпенка-Карого, Старицького, Грабовського, Лесі Українки, Стефаника, Кобилянської та інших передових українських письменників знайшла в літературно-критичних статтях Франка захоплену і в основному правильну оцінку. Він дуже радів з того, що українська література в особі представників демократичного напрямку йшла шляхом реалізму і народності, ставала щораз глибшою змістом і досконалішою формою. Письменник палко підтримував Коцюбинського і Лесю Українку, вважаючи їх найвидатнішими представниками української літератури початку ХХ ст. Підносячи літературу демократичного напрямку, високо оцінюючи заслуги перед народом кожного письменника-демократа, Франко був непримиренним у боротьбі проти антинародних, буржуазно-націоналістичних своєю суттю течій, які виступали під прапором модернізму, декадентства, формалізму та ін. Борючись за реалістичне, демократично-тенденційне мистецтво, він рішуче виступав проти теорії “мистецтва для мистецтва” та її носіїв — Вороного, Лепкого, Пачовського та ін.

Декадент в його розумінні був трутнем, що “дуріє з жиру, що в будні тільки й дума про процент”. Тим-то, коли В. Щурат у рецензії на збірку “Зів’яле листя” безпідставно обізвав Франка декадентом, він відповів йому повним справедливим гнівом і обуренням віршем, в якому писав:

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог.

(“Декадент”.)

Обстоюючи спільність дій польських і українських трудящих проти соціального і національного гніту, Франко постійно звертався до польської літератури, радо вітаючи появу в ній демократичних і революційних тенденцій, засуджуючи тенденції консервативні і відсталі. Він дружив з багатьма прогресивними польськими письменниками, листувався з Е. Ожешко. В своїх численних статтях Франко дав оцінку творчості А. Міцкевича, Ю. Словацького, С. Гощинського, А. Асника, В. Сирокомлі, М. Конопницької, Е. Ожешко, Б. Пруса, Я. Каспровича та ін. Франко, як і Леся Українка, боровся за реалізм у польській літературі. Він засудив реакційну, декадентську “школу” Пшибишевського, протиставивши загниваючій буржуазній культурі — польському імпресіонізму — демократичну творчість Конопницької, Ожешко, Пруса. Франко мав помітний вплив на багатьох польських письменників у Галичині.

Водночас Франко звертався і до інших слов'янських літератур — чеської, болгарської та сербської. В 90-х роках він засудив у ряді статей чеський декаданс, закликаючи слов'янських письменників до реалістичного відображення життя, до висвітлення дум, сподівань, боротьби слов'янських народів за своє майбутнє.

В поглядах на літературу та мистецтво в цілому і на окремі її явища Франко не завжди стояв на правильних позиціях. В складних умовах боротьби в українській літературі кінця XIX — початку XX ст. письменник інколи висловлював помилкові твердження. Так, наприклад, високо оцінюючи в цілому творчість Л. Толстого, він не збагнув всієї сили і художньої величі його роману “Війна і мир”, недооцінив поему Шевченка “Гайдамаки”. Його праця “Із секретів поетичної творчості” має ряд хибних положень ідеалістичного характеру: в ній автор, всуперч поглядам, висловленим у багатьох своїх працях, віддає перевагу в поезії не об'єктивній дійсності, а суб'єктивним враженням

поета. Суперечності в окремих літературно-критичних статтях Франка впливали з суперечностей його світогляду.

Згадані помилкові твердження Франка не є визначальними для його естетичних поглядів. Вихований на революційній матеріалістичній естетиці російських революціонерів-демократів, Шевченка, зазнавши впливу ідей наукового соціалізму, Франко послідовно відстоював реалістичне високоідейне мистецтво. Вимагаючи від письменників правдиво малювати життя, не кокетуючи з формою, а висловлювати “кожну думку якнайпростіше, якнайясніше, якнайкоротше”, він власною творчістю стверджував ці принципи. Багатюща художня спадщина Франка — поетичні, прозові і драматичні твори — якнайкраще свідчить, що теоретичні положення письменника в галузі естетики були нерозривно зв’язані з його художньою практикою.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

Поетична творчість І. Франка вражає глибиною і багатством ідей, широким колом тем і сюжетів, великою різноманітністю форм. Своєю творчістю поет стверджує високу ідейність мистецтва, стверджує поезію громадянську, народжену в політичній боротьбі, поезію широких соціально-філософських узагальнень.

Під час навчання Франка в гімназії в літературі і школі панувала стара клерикально-схоластична традиція. Літературною мовою в Галичині було переважно так зване “язичіє”. Жива народна мова нехтувалась, як “хлопська”. Тоді юнак Франко вперше прочитав “Кобзар” Шевченка. Говорячи про те величезне враження, яке справив Шевченко на нього і його товаришів, Франко зазначає, що вони “просто поражені були, як могло на нашій мові бути щось таке написане” (Лист до Ів. Белея, 1881). Поезія Шевченка розбудила у юнака Франка поетичний талант,

скерувала його увагу до народної творчості, живої народної мови.

Поряд з творчістю Шевченка велику роль у формуванні Франка як поета-реаліста відіграла російська література, зокрема твори Некрасова. Книга поезій Некрасова була настільною книгою Франка. Про силу впливу Чернишевського на ідейно-творчий розвиток Франка свідчать численні висловлювання письменника про великого російського революціонера-демократа. В одному з “тюремних сонетів” збірки “З вершин і низин” поет говорить:

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юності, в дні щастя і любові
Читали ми “Что делать?”, і розмови
Йшли про часи будущі, невідомі.

Одним з перших поетичних творів Франка був вірш “Народна пісня”, написаний в 1873 р. Народну пісню поет порівнює з глибокою криницею, яка живить людей своєю чистою цілющою водою.

Перші поетичні твори Франка друкувались у журналі “Друг” (1874—1876), а також увійшли до збірки “Баляды и рассказы” (1876).

Вірші цієї збірки переважно романтичного характеру. Поет оспівує героїчне минуле (“Святослав”, “Данина”, “Хрест Чигиринський”), малює образи сміливих, мужніх людей (“Рибак серед моря”, “Керманіч”, “Мість за убитого”). У збірці є також реалістичні картини сучасного поетові тяжкого народного життя (“Ой чому ж ти мя, тяжке горенько...”). Уже в цій першій збірці Франка є кілька перекладів і переспівів з Пушкіна (“Шотландська пісня”, “Русалка”). Поезії збірки “Баляды и рассказы” Франко в 1914 р. включив до збірки “Із літ моєї молодості”.

В 1876—1886 р.р. Франко пише багато поезій, які друкує в різних журналах: “Наймит” (“Друг”, 1876), “Товаришам із тюрми”, “Думка в тюрмі”, “Невольник” (“Гро-

мадський друг”, 1878), “Дума про Наума Безумовича” (“Молот” 1878), “Каменярі” (“Дзвін”, 1878), “Де єсть руська вітчизна?”, “Пані Февросія” (сатиричний журнал “Нове зеркало”, 1884). Багато поезій Франка було надруковано в журналі “Світ” за 1881—1882 рр. (“Всюди нівечиться правда”, “Гадки на межі”, “Галаган”, “Максим Цюник”, “Сидів в шинку і пив горілку”, “Веснянки”, “Гадки над мужицькою скибою”, “Осінні думи” та ін.). Коли журнал “Світ” перестав виходити, Франко ряд своїх поезій друкував у журналі “Зоря” за 1883—1886 рр. (“Нічні думи”, “Пісня і праця”, “Vivere memento”, “Дидилія” пролог до поеми “Нове життя” та ін.). Ці вірші свідчать про ідейно-художнє зростання Франка, утвердження реалізму в його творчості.

“З вершин і низин”

В 1887 р. у Львові вийшла збірка поезій Франка “З вершин і низин”. Як зазначає поет в листі до Павлика, він мав своїм завданням показати “першу спробу реальної, на живих фактах опертої і реальними способами обробленої поезії”. До збірки увійшло багато віршів, які раніше друкувалися в різних журналах. Книга мала великий успіх. Після “Кобзаря” Шевченка збірка “З вершин і низин” була найвизначнішим явищем в українській поезії. В 1893 році вийшло друге, значно доповнене видання цієї збірки (майже вчетверо більше першого видання). Не все написане до того часу увійшло до збірки. “Громадити в сій книжці, — говорить поет у передмові, — все, написане мною в віршованій формі за двадцять літ моєї писательської праці, не було в мене ні думки, ні охоти...”. Поет картає консервативну буржуазно-клерикальну галицьку інтелігенцію, від якої він за ці двадцять років “надто часто стрічав болючі удари, цинічні наслідки, а найчастіше тупий індіферентизм і грубе незнання...”

В другому виданні збірка “З вершин і низин” має

такі розділи: перший — “De profundis” (“З глибини”), що поділяється на цикли: “Веснянки”, “Осінні думи”, “Скорбні пісні”, “Нічні думи”, “Думи пролетарія” і “Eхselsior!” (“Вище!”); другий розділ — “Профілі і маски”, який включає цикли: “Поезія”, “Поет”, “Україна”, “Картка любові”, “Знайомим і незнайомим”, “Зів’яле листя”, “Оси”; третій — “Сонети”, що має два цикли: “Вольні сонети” і “Тюремні сонети”; четвертий — “Галицькі образки”; п’ятий — “Жидівські мелодії”; шостий — поема “Панські жарти”; сьомий — “Легенди”.

Збірку відкриває програмний вірш “Гімн” (“Вічний революціонер”, 1880). Поет оспівує невмирущий революційний дух народів, віковичну боротьбу проти гніту і поневолення, боротьбу “за поступ, щастя й волю”. Він підкреслює, що революційний дух народів народився тисячі років тому, але повного розвитку набув лише недавно, — “вчора розповився і о власній силі йде”, — коли на арену історії вийшла нова революційна сила — робітничий клас. “Гімн” прийнятий глибокою політичною пристрасністю. Поет закликає

Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вперше в українській поезії з’явилося нове слово **революціонер**, пролунав бойовий гімн на честь непереможного революційного руху народів. Вірш “Вічний революціонер”, покладений на музику М. В. Лисенком, набув великої популярності.

У всіх розділах і циклах збірки “З вершин і низин” звучить мотив вірша-пролога. Значне місце в збірці займають поезії, об’єднані в циклі “Думи пролетарія”. Значенна, передусім, сама назва, яка вперше з’явилася в українській поезії. В циклі “Думи пролетарія” яскраво відбилась революційна діяльність Івана Франка, зв’язок його з

робітничим революційним рухом. У вірші “Милосердним” поет подає типовий образ “затоптаного в багно життя”, але гордого усвідомленням своєї людської гідності бориславського робітника тих часів,

В кого уста безкровні,
Погас в очах веселий жар,
І одіж драна голосно
Говорить: бач, се пролетар?

Кожний твір цього циклу свідчить про глибоке розуміння поетом сучасної йому капіталістичної дійсності. Франко виступає тут як виразник дум пролетарія, який в умовах Галичини тільки що починав підійматись до організованої революційної боротьби. Заслуга Франка полягає в тому, що він вперше в українській літературі вив героєм міського робітника, пролетарія.

Одна з найбільш революційних поезій цього циклу — “Товаришам із тюрми”, надрукована в 1878 р. в журналі “Громадський друг”, з цензурних причин не ввійшла до збірки “З вершин і низин” і тільки згодом передрукована в збірці “Давне і нове” (в іншій редакції, під заголовком “На зорі соціалістичної пропаганди”). Написана у львівській тюрмі під час першого арешту, ця поезія звучала як маніфест революційної молоді. Поет заперечує буржуазно-клерикальну проповідь покори, примирення з експлуаторським ладом, сподівання “від бога” кращого життя на землі, підкреслює, що тільки в бою, в революційній боротьбі народ може здобути свої права. В ній ясно виражена думка про “останній і рішучий бій” трудящих з гнобителями. Франко заявляє:

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво із звірством стає...

Розуміючи, що в боях неминучі жертви, поет прагне зміцнити у своїх спільників і однодумців сміливість і невламність, такі необхідні для революційних борців:

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатись назад...

Незламність ув'язненого революціонера, заперечення реакційної "мудрості" — "проти рожна не попреш" — виражені в поезії "Semper idem!" ("Завжди те саме!").

Глибоке розуміння соціально-політичного життя виявляє поет у вірші "Не люди наші вороги". Франко підкреслює, що справжні причини соціальної несправедливості не в злій волі окремих людей, а в соціально-економічних умовах життя, в самому капіталістичному ладі, який скрутив своїми путами народ, мов змії — древньогрецького жерця Лаокоона. Поет переконаний, що скоро настане час, коли велетень — народ порве, нарешті, віковічні пута неволі.

В поезії "Товаришам" Франко звертається до своїх соратників по революційній боротьбі:

Борітеся! Терпіть! По всій землі
Рівняйте стежку правді! Де застали
Лиш гложжя, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай!

В 1880 р. в коломийській тюрмі письменник написав вірш "На суді". Ліричний герой вірша, виразник "дум пролетарія", якого судять поміщицько-буржуазні судді, не жде ніякої милості від цього панського суду, бо розуміє, що така "милість" наскрізь фальшива і спрямована на те, щоб звернути революціонерів з шляху боротьби. Починається вірш як оборонна промова, далі він набирає полемічного характеру і в кінці звучить як обвинувальний вирок буржуазним суддям і всьому капіталістичному ладі.

Підкреслюючи, чому революціонери хочуть повалити поміщицько-капіталістичний лад, поет говорить:

За те, що паном в нім багач,
А гнесь слугою люд німий.
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена...
... За те, що лесь мільйонів кров
По прихоті панів, царів...

Вірш закінчується рядками, в яких висловлено думку про можливість збройного повстання для визволення трудящих, але поет ясно вказує:

... А як війна
Кривава понадобится,
Не наша буде в тім вина.

Цю ж думку проводить Франко у вірші “Супокій”, в якому картає ліберально-буржуазних діячів, що намагались відвернути увагу трудящих від боротьби і в умовах жорстокої капіталістичної експлуатації закликали їх до “супокою”. Цим ворогам народу поет гнівно говорить:

... Та як в час війни та бою
Ти зовеш до супокою, —
Зрадник або трус еси.

В одному з ранніх віршів “Наймит” Франко змальовує спочатку цілком реалістичний образ наймита, а далі розкриває алегорію: в образі наймита показано пригноблений український народ. В кінці вірша поет висловлює впевненість у майбутній перемозі народу над своїми ворогами:

Пропаде п'ятьма й гніт, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо.

У славнозвісній поезії “Каменярі” (1878), написаній після ув'язнення, поет створив титанічні образи відважних,

самовідданих “каменярів на шляху поступу” — борців за щасливе майбутнє людства. Це не народницькі одинаки-герої, які протиставляли себе масі, юрбі. Це — тисячі борців-революціонерів, “в одну громаду скуті” великою революційною ідеєю, “святою думкою” про розбиття “скелі” деспотизму і насильства, про свободу і братерство народів. В вірші показано згуртованість каменярів, єдність їх волі і прагнень. Цього Франко досягає, зокрема, шляхом повторів:

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любові жар,
А руки в кожного ланци, мов гадь, обвили,
А плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

Поет висловлює непохитну віру в те, що каменярі-революціонери розіб'ють скелю капіталізму і “кров'ю власною і власними кістками” вторують твердий шлях, по якому “прийде нове життя, добро нове у світ”.

У вигляді розгорненої художньої паралелі побудовано вірш “Гримить!”. Весна, оновлення природи порівнюється з весною в суспільстві. Весняний грім, гроза стають символом революційного повалення ладу, заснованого на гнобленні й поневоленні трудящих. Рефрен “Гримить!”, що завершує собою кожную строфу, підкреслює цю художню паралель.

Алегоричний характер має й вірш “Земле, моя всеплодющая мати...” — одна з перлин Франкової поезії. Від “землі”, від народу сподівається він добути революційну силу, щоб “пута ламати”, “в бою сильніше стояти”. Тільки в народі черпає поет сили для свого художнього слова:

Дай і вогню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать, громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Франко перекликається тут з Шевченком, який також не раз порівнював поетичне слово з вогнем. Алегорії революційного змісту зустрічаються і в інших веснянках, зокрема в поезії “Vivere memento!” (“Пам’ятай про життя!”).

Цей вірш, що завершує собою цикл “Веснянки”, закінчується сповненим глибокої любові, пристрасним звертанням поета до трудового народу:

Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров’ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento!

У розділі “Галицькі образки” Франко змальовує тяжке життя селянства, придавненого залишками панщини, тягарем капіталізму. Лиха доля людини, яка намагалась обстоювати інтереси бідноти, скривдженої паном, зображена в поезії “У шинку” (“Сидів в шинку і пив горілку, бо коло серця щось пекло...”). Селянське горе, безвихідне становище селянина зображено й у віршах “Михайло”, “Баба Митриха”, “Галаган” та ін.

Поет шукав виходу для трудящого селянства з його важкого становища. Яскравим виявом цього є вірші “Гадки на межі” і “Гадки над мужицькою скибою”. В цих творах відображено безперспективність дрібновласницького господарства, неспроможність селянської бідноти вибитись із злиднів. Межа, — символ приватної власності, свідчення економічної відсталості селянства, — була причиною постійної ворожечі між батьком і сином, між сусідами:

Ей, межі ви, межі, вузенькі, куці!
В які бездоріжжя, в які манівці
Ви втисли незрілий ще погляд суспільний!
Хто шлях нам покаже широкий і вільний?

Франко сягав своєю мрією в далеке світле майбутнє, розуміючи, що порятунок сільської бідноти — в об'єднанні вузеньких смужок землі у велике, спільне господарство, в спільній праці:

Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свободний.
Чи се ж Україна, чи се край мій рідний...

В “Галицьких образках” Франко показує жажливу експлуатацію бориславських робітників. У вірші “Максим Цюник” розповідається про трагічну загибель у нафтовій штольні робітника. У примітці до вірша, підкреслюючи достовірність цього факту, поет говорить: “Так звався робітник з Нагуєвич, що в Бориславі погіб, працюючи в штольні. Штольня, лихо збудована, завалилася всередині, так що засипаний в глухому кінці робітник мав ще довкола себе трохи вільного місця. Дев'ять годин чути було відтам крик нещасного, і дев'ять годин слухали того крику надзорці..., не пробуючи навіть приложити рук до рятунку”. У цьому невеличкому вірші, як у краплі води, відбилась жорстока система капіталістичного визиску.

Іван Франко полум'яно любив свій рідний край — Україну. Він оспівував глибоку, самовіддану любов до батьківщини (“Моя любов”). Заради інтересів народу ліричний герой його поезії готовий зректися особистого

щастя. Любов до рідного народу поєднується у поета з великою любов'ю до всіх трудящих, якої б нації вони не були. Патріотизм Франка мав виразно демократичний, революційний характер:

І чи ж перечить ся любов
Тій другій та святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров
До всіх, котрих гнетуть окови?

Відповідаючи на це питання, поет виступав проти псевдопатріотів, націоналістів, які сіяли шовінізм і ненависть до трудящих інших націй.

В той час, коли буржуазний націоналіст Куліш приїхав до Львова і тут уклав ганебну угоду з реакційною польською шляхтою, Франко пише вірш “Ляхам”, епіграфом до якого взяв слова Шевченка: “І ми браталися з ляхами”. Питання про взаємини з польським народом він розв'язував у плані демократичного єднання народів:

Братаймося, ляше, та щиро,
Громадою, ділом і миром,
Братаймося, як з рівними рівні,
А не як пани і піддані!

У циклі віршів “Поет” Франко проголошує свої революційно-демократичні естетичні погляди. Він заявляє, що “в пісні те лиш живе, що життя дало” (“Чим пісня жива?”). Два основні образи-символи поезії “Пісня і праця” стверджують зв'язок літератури з народною творчістю, з працею трудящих. “Пісня і праця — великі дві сили”, — говорить поет. Праця, літературна творчість були для нього метою і змістом життя.

Вже в перші роки своєї творчості Франко виступав як блискучий майстер сатиричної поезії, спрямованої проти реакційних сил суспільства (“Дума про Наума Безумови-

ча”, “Дума про Маледикта Плосколоба” та ін.). Зброєю сатири (цикл поезій “Оси”, до якого входить поема “Ботокуди” та ін. він боровся з цісарським ладом, польською шляхтою, українською буржуазією, тими “рутенцями”, які, плазуючи перед австрійською монархією, навіть назву свою — русини — перекручували на німецький лад. Поет гостро картав галицьку реакцію, міщанство, попівське ханжество і лицемірство, провінціальну обмеженість. Так, наприклад, у вірші “Хлібороб” він пародіював однойменний твір поета Миколи Устияновича, який вихваляв “селянський рай” в Галичині. Починаючи кожну строфу з заспіву вірша Устияновича “Гей, хто на світі кращу долю має”, Франко з гіркою іронією викриває всю брехливість цієї сентиментальної ідилії, показує, як галицький селянин бідує на своєму клаптику землі, аж “поки в найми не пошкандибає”. Вірш Франка є гострою сатирою на весь капіталістичний суспільний лад.

Велике місце в збірці “З вершин і низин” займають цикли віршів “Вольні сонети” і “Тюремні сонети”.

У “Вольних сонетах” Франко говорить, що й давня, класична форма сонета, цей “тонкий різець Петрарки”, в творчості поета-революціонера може бути такою ж грізною зброєю, як і “важкий молот каменярський”. Насичений новим ідейним змістом, сонет так само служить боротьбі за те, щоб “валити панський гніт і царський”.

“Тюремні сонети” — гострий політичний протест проти гнобительського режиму цісарської Австрії — цієї тюрми народів, яка “обручем сталеним... обціпила їх живі суглави”.

Поет вірив, що внаслідок революційних перетворень український народ стане вільним і щасливим. Він мріяв про возз’єднання всіх українських земель в єдиній державі. Ця мрія поета здійснилася після Великої Жовтневої революції. Комуністична партія, Радянський уряд допомогли українському народові возз’єднати всі свої землі в єдиній

державі — Українській Радянській Соціалістичній Республіці, невід'ємній складовій частині Радянського Союзу. Український народ став повноправним господарем на своїй землі.

В сонетах циклу “Осінні думи”, навіяних картинами сумної осінньої природи, вперше зустрічається образ зів'ялого листя. Своїм настроєм до цих творів близькі поезії циклу “Скорбні пісні”, куди увійшов один з кращих творів Франка “Думка в тюрмі”, написаний поетом під час ув'язнення. У цьому творі, що нагадує вірш “На суді”, поет запитує: “За що мене в пута скували, за що мені волю відняли?” — і відповідає:

Бажав я для скованих волі,
Для скривджених кращої долі
І рівного права для всіх, —
Се весь і єдиний мій гріх.

Франко підкреслює, що ці його “Скорбні пісні” є виявом не тільки особистого, а й всенародного горя:

Самі уста
Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх — сум:
Моя бо й народна неволя — то мати
Тих скорбних дум.

(“Не винен я тому, що сумно співаю...”)

Поет-революціонер боровся і страждав. Він завжди глибоко розумів, що його страждання, праця й боротьба не безплідні, що він вносить і свою частку в справу визволення народу. Франко був переконаний, що після остаточної перемоги визволений народ згадає і його добрим словом:

А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,

То чень в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.

(“До моря сліз”.)

Ліричні поезії, що ввійшли до збірки “З вершин і низин,” кликали до активної громадсько-політичної роботи, до визвольної боротьби, були виявом революційних переконань поета.

У той час, коли українська поезія почала попадати під вплив декадентства з його крайнім індивідуалізмом, містикою, песимізмом, Франко незмінно вірив у народ, в людину. Він писав у незакінченій поемі “Нове життя”:

Хоч порох чоловік, та вірю я в той порох,
Я твердо вірю в труд його могучий,
В ті міліони невсипущих рук,
І твердо вірю в людський ум робучий
І в ясний день по ночі горя й мук.

Збірку “З вершин і низин” вороже зустріла українська буржуазна критика. В органі “народовців” журналі “Зоря” (1887) з рецензією на перше видання збірки виступив Г. Цеглинський, який паплюжив поезії Франка, намагався применшити їх суспільне і мистецьке значення.

В прогресивних колах збірка “З вершин і низин” була зустрінута з великим захопленням. Передова критика високо оцінила поетичні твори Франка. У збірці “З вершин і низин” Франко виступив як геніальний поет-новатор, мислитель, революціонер, борець проти всіх видів реакції, виразник дум пролетарів, співець визвольних прагнень широких народних мас. Збірка була видатним явищем в усій українській літературі. На ній виховувались передові українські поети, зокрема Леся Українка.

Інші збірки поезій

В третій збірці поезій Франка — “Зів'яле листя” (1896) переважає інтимна лірика. В мотивах журби, туги відбилися складні особисті переживання поета, які пояс-

нюються суспільними причинами — реакційним оточенням, проти якого поетові довелося боротись у надзвичайно тяжких умовах. В цей час особливо посилилось цькування Франка буржуазними націоналістами.

Збірку “Зів’яле листя” не можна розглядати лише в плані автобіографічної лірики. Визначивши збірку як “ліричну драму” і не бажаючи, щоб читачі ототожнювали думки й почуття ліричного героя з думками й почуттями самого поета, Франко в передмові до першого видання зазначив, що він начебто відтворює щоденник самовбивці, — чоловіка “слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало здібного до практичного життя”, — який покінчив з собою від нещасливого кохання. Наприкінці передмови поет ставить питання: чи варто видавати таку збірку, поезії якої овіяні горем та розпукою? І відповідає: “... Думалось мені — може се горе таке, як віспа, котру лічать вщиплюванням віспи? Може образ мук і горя хорої душі вздоровить деяку хору душу в нашій суспільності?” Закінчує цю свою думку Франко словами Гете: “Будь мужньою людиною і не йди моїм слідом!”.

У передмові до другого видання збірки (1910) Франко пояснив, що версія про знайдений щоденник самовбивці, який він нібито відтворив у збірці, була літературною містифікацією.

Відповідаючи буржуазній літературній критиці, яка силкувалася довести, що нібито поезії збірки “Зів’яле листя” є виявом “трусості”, “втечі з борні” і песимізму, поет у передостанньому вірші цієї книги говорить:

Ах панове! Про трусість
Мовчіть ви мені!
Чи ви нюхали порох
В життєвій війні?
Чи ви лоб свій розбили
О дійсності мур?
Чи вам звісно, як смачно
На гаках тортур?

“Зів’яле листя” поет характеризує як збірку “ліричних пісень, найсуб’єктивніших із усіх, які появилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об’єктивних у способі малювання складного людського чуття”. Франко зауважує, що не тільки він сам, але “також значна частина публіки зовсім інакше зрозуміла ті поезії...”, ніж буржуазно-клерикальмі критики. Письменник висловлює впевненість, що “теперішнє покоління знайде в них не одно таке, що відгукнеться в його душі зовсім не песимістичними тонами...”. До таких оптимістичних творів належать передусім написані в стилі народних пісень поезії “Зелений явір, зелений явір!”, “Ой ти, дівчино, з горіха зерня”, “Червона калино, чого в лузі гнешся”, “Ой ти, дубочку кучерявий”. “Ой жалю мій, жалю”, “Оце тая стежечка” та ін. Франко підкреслює зв’язок своєї поезії з народною творчістю, в якій він черпає натхнення. В одному з віршів, уособлюючи народну пісню в журливих звуках сопілки, що чарують його серце, поет говорить:

... І стиха до строю сопілки
Поплив із народним до спілки
Мій спів.

(“Полудне. Широкее поле безлюдне...)

Любовна, інтимна лірика збірки вражає своєю силою і глибиною (“Чого являєшся мені у сні”, “Якби знав я чари, що спиняють хмари”, “Як почувеш вночі край свого вікна” та ін.).

М. Коцюбинський у своєму рефераті про Івана Франка, відзначивши, що у поета “трагізм особистого життя часто влітається в терновий вінок життя народного”, говорить далі: “У Франка є прекрасна річ — лірична драма “Зів’яле листя”. Се такі легкі, ніжні вірші, з такою широкою гамою чувства і розуміння душі людської, що, читаючи їх, не знаєш, кому оддати перевагу: чи поетові боротьби, чи пое-

Іван Франко, Михайло Коцюбинський і Володимир Гнатюк у часі переїзду Коцюбинського через Львів 1909 року. Франко держав постійні зв'язки з письменниками і громадськими діячами в Києві і других містах України на схід від Збруча.

тові лірикові, співцеві кохання і настроїв". Для прикладу Коцюбинський наводить один з краших віршів цієї збірки "Чого являєшся мені..."

О. Корнійчук у статті "Великий Каменяр" зазначає, що "ліричні вірші Франка з циклу "Зів'яле листя" стоять на рівні шедеврів світової поезії".

Четверта збірка — "Мій Ізмарагд"* (1898) знаменувала собою дальше піднесення громадських мотивів у творчості Франка.

Досліджуючи пам'ятки давньої літератури, готуючи до

---

*) "Ізмарагд" — назва збірки релігійно-повчального змісту; пам'ятка давньої руської літератури.

видання “Апокрифи й легенди з українських рукописів”, перекладаючи на українську мову окремі зразки давньої світової літератури, Франко використовував улюблені теми в оригінальній ліричній поезії. Так була створена збірка “Мій Ізмарagd”, в якій поет по-своєму переосмислює теми, мотиви й образи давньої літератури, ставить їх на службу демократичним, визвольним завданням (цикл “Притчі”, “Паренетикон” та ін.).

У сатиричному плані трактує Франко деякі агіографічні, житійні мотиви (“Un coeur simple”*), “Свята Доместіка”, “Життя, і страждання, і спіймання, і смерть, і муки, і прославлення преподобного Селедія”). В цих та інших подібного роду творах поет-демократ боровся проти релігії, проти ідеалізму, картав експлуататорський суспільний лад, пропагував ідеї соціального й національного визволення, ідеї свободи, рівності і братерства всіх трудящих.

В багатьох поезіях цієї збірки Франко реалістично зображує злиденне життя галицького селянства (цикл “По селах”, “До Бразилії”).

Цикл “По селах” починається такою сумною картиною галицького села тих часів:

На Підгір'ю села невеселі

Простяглися долом-долинами,
Мов край шляху на твердій постелі
Сплять старці, обвішані торбами.

Доведена до відчаю злиднями, малоземеллям, здирством поміщиків, куркулів, сільська біднота масами емігрувала з Галичини, шукала кращої долі за океаном. З глибоким співчуттям розповідає поет, скільки горя зазнавав цей знедолений люд, обдурюваний всякими пройдисвітами, які вихваляли життя в Америці:

---

*) “Un coeur simple” — просте серце (франц.).

Гей, розіллялось ти, руськеє горе,
Геть по Європі і геть поза море.
Бачили мури Любляни та Реки,
Як з свого краю біг русин навтеки.

Вірячи байці про Рудольфа царство...
...Рідну країну слізьми споминав він,
Але з прокляттям із неї тікав він.
Спродував дома поля, господарство,

В формі листа з Бразилії поет розповідає, як масами гинули емігранти в дорозі, як гірко зневірялись вони у своїх мріях і сподіваннях, діставшись, нарешті, до Бразилії, де їх чекали ще більші злидні, горе, нещадна експлуатація, загибель.

Цикл “Поклони” спрямований проти галицько-українських буржуазних націоналістів. У поезії “Сідоглавому”, адресованій одному з їх лідерів, Романчукові, Франко викриває брехливість, лицемір'я цих панів, які базікали про свою любов до батьківщини. Поет говорить, що вони “люблять” Україну лише “як хліб і кусень сала”, як свій “дім, воли, корови”, люблять в ній “князів, гетьмання, панування”, а народ ненавидять. Буржуазно-націоналістичному псевдопатріотизмові Франко протиставляє справжню любов до рідного краю, до свого народу. Вся поезія побудована на цьому протиставленні, на яскравих антитезах у кожній строфі:

Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій, то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Буржуазний псевдопатріотизм Франко нещадно викриває також у поезії “Україна мовить”.

До циклу “Поклони” ввійшов і один з програмних

віршів Франка — “Декадент”, в якому він пристрасно виступає проти занепадницької, декадентської поезії співців звироднілої буржуазії, цих “паразитів, що дуріють з “жиру”.

У 1911 р. вийшло друге, значно доповнене видання збірки “Мій Ізмарагд” під назвою “Давне і нове”.

П'ята збірка — “Із днів журби” (1900) частково нагадує збірку “Зів'яле листя”. В ній є чудові зразки інтимної, любовної лірики (“В парку є одна стежина”, “Де я не йду, що не почну”, “Не можу забути”, “Вже три роки я збираюсь”). Але провідними у збірці є соціальні, громадські мотиви.

В поезії “І знов рефлексії” Франко звертається до трудового народу з такими словами:

Чи крові треба — кров за вас проллю!
Чи діл — я сильний, віковічні скали
Розторощу, на землю повалю...

Поет проголошує, що тільки служіння народові, “суспільна праця” дає справжній смисл життю людини, а “що поза сею працею, то гріш змарнований”:

Суспільна праця довга, утяжлива,
Зате ж плідна, та головно — вона
Одна лиш може заповнить без дива
Життя людини, бо вона одна
Всіх сил, всіх дум, чуття, стремлінь людини
Жадає, їх вичерпує до дна.

Глибокий соціальний антагонізм між шляхтою і галицьким селянством, страждання селянства відображені в циклі поезій “Спомини”. Поет правдиво змальовує галицьке село тих часів, в якому лиш панське гніздо “цвіло, пи-

шалось і з села всі соки ссало...” Розкішний, бундючний панський двір немов кричав почорнілим, похилим селянським хаткам:

Ти дич! Ти варварство! Ти під'яремних
волів житло, притулок хамських рас...
... Їх вартість в тім лиш, щоб робить на нас...

В циклі поезій “В плен ер”*) на фоні мальовничої природи Франко показує безрадісне життя “потомленого люду”. У вірші “Ходить вітер по житі...” поет у “розмові” житніх колосочків з вітром розгортає картину жажливих злиднів селянської бідноти, пригноєної податками, експлуатованої лихварями.

Картини багатой, плодоносної ранньої осені змальовано у вірші “Дрімать села...” Польові роботи закінчились. Тиша, спокій навкруги. Чарівна, лагідна краса золотої осені. Здається, що й “задрімало десь у нетрях люте горе”. І поет просить не будити його, тяжкого народного горя:

Нехай той люд потомлений
Хоч трохи відпочине,
Нехай та згорблена спина
Ярмо важке скине!

До цього ж циклу входить широко відомий вірш “У долині село лежить...” В образі коваля уособлені демократичні, революційні діячі, які “кують ясну зброю замість пуг”, звертаючись до народу з закликком:

Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть, люди, порану,
Вибивайтеся з туману!

---

*) “plein aire” — свіже повітря (франц.).

Збірка "Semper tiro" ("Завжди учень"), що вийшла в 1906 р., об'єднує переважно зразки філософської лірики поета. Франко рішуче стверджує атеїстичні, матеріалістичні погляди на світ ("Страшний суд", "Нові співомовки" та ін.). У збірці, безперечно, знайшли своє відображення бойові настрої піднесення революційного руху, революції 1905 р. в Росії.

У вірші "Конкістадори" поет оспівує самовідданих борців за краще майбутнє. Вірш закінчується бойовим закликом:

Або смерть, або перемога! —
Се наш оклик бойовий!
До відважних світ належить.
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

По-новому трактує Франко теми, образи давньої літератури в розділі "На старі теми". Перше місце в цьому розділі належать поезіям, в яких частково використано мотиви "Слова о полку Ігоревім" ("Чи не добре б нам, брати, зачати...", "Ти знов літаєш надо мною, галко...", "Крик серед півночі в якімсь глухім околі...", "Де не лилися ри в нашій бувальщині...", "І досі нам сниться...", "Вийшла в поле руська сила..."). У вірші, що має епіграфом вислів "Блажен муж, иже не идет на совет нечестивых", поет, заперечуючи це твердження, викриває сучасних йому буржуазних угодівців, пристосованців.

Іван Франко завжди різко виступав проти так званого "чистого мистецтва", високо підносив громадську роль мистецтва. Ці виступи особливо гострі й запальні у збірці "Semper tiro", що з'явилася в період, коли буржуазну літературу захлснула хвиля занепадництва. Боротьбі проти ворожої теорії "чистого мистецтва" присвячена поема "Лісова ідилія". В ній Франко їдко висміяв буржуазно-націоналістичного поета-декадента Миколу Вороного. Пе-

редаючи своїми словами реакційні вимоги Вороного до мистецтва: “Пісень давайте нам, поети, без тенденційної прикмети, без соціального змагання..., без гучних покликів до бою...”, Франко говорить, що “сучасна пісня — не перина, не гошпитальнее лежання...” для неробів і паразитів. Франко стверджує, що справжня поезія повинна кликати, запалювати народ до праці, до боротьби, що вона не опій для приспання, не пуста скороминуща забавка, а

... вогонь в одежі слова,
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

Після збірки “Semper tiro”, крім згаданих вище збіроч “Давне і нове” (1911) та “Із літ моєї молодості” (1914), Франко в останні роки життя готував до друку ще одну книжку своїх поетичних творів, з яких багато було написано раніше, але з тих чи інших причин не опубліковано. Він старанно редагував, переробляв ці твори, уникаючи галицьких діалектних форм. Та закінчити і видати нову збірку Франко вже не встиг. До таких поезій належить, наприклад, вірш “Шевченко і поклонники”, написаний ще в 1880 р. і у свій час не надрукований, очевидно, з цензурних причин. Опубліковано його лише в 1940 р. Цей вірш є гострою сатирою на українських буржуазних націоналістів, які удавали з себе поклонників Шевченка, називали його “своїм співаком”, а насправді спотворювали ідейний зміст творчості великого поета, переслідували тих, хто ніс його революційне слово в народ. Франко говорить, що той “апостол правди і науки”, якого так пристрасно чекав Шевченко, прийшов нарешті. Це — робітничий клас. Буржуазні націоналісти вороже зустріли прозвісника нового життя, вони

.. Як нового гостя вздріли,
Позатикали вуха всі,

А то й в поліцію побігли,
Низькопоклонники твої.

В останньому своєму вірші “Не мовчи...”, написаному в 1916 р., незадовго до смерті, Франко закликав передову молодь активно боротись проти соціальної неправди, не мовчати, а повставати проти неї: “Хоч би ушам глухим, до німої гори говори!”.

ПОЕМИ

В поемах Іван Франко поглиблює провідні мотиви своєї лірики. Його поеми умовно можна поділити на чотири групи: реалістично-побутові (“Панські жарти”, “Наймит”, “Сурка”), філософсько-історичні (“Іван Вишенський”, “На Святоюрській горі”), філософські (“Смерть Каїна”, “Похорон”, “Мойсей”), сатиричні (“Ботокуди”, “Мандрівка русина з бідюю” та ін.). Окремі важливі теми Франко опрацьовує і в поемах і в прозових творах та в наукових студіях, наприклад: поема “Рубач” і оповідання “Рубач”, поема “Похорон” і оповідання “Поєдинок”, поема “Панські жарти” і стаття “Панщина та її скасування 1848 року”, поема “Іван Вишенський” і ряд наукових праць про цього видатного українського письменника.

“Панські жарти”

В найбільшій поемі “Панські жарти” (1887) зображені події кінця 40-х років XIX ст., часів скасування кріпацтва в Галичині. В час написання твору ці події мали півстолітню давність, але в умовах Австро-Угорщини, де було дуже багато залишків кріпосництва і панувало шляхетське засилля, твір мав не стільки історичне, скільки актуальне політичне значення. В поемі змальовано багатого поміщика Мигуцького — типового кріпосника-самодура, який знущується з селян і не припускає навіть думки, що кріпаки — його власність — можуть одержати волю. “Най жадна воля вам не сниться”, — говорить він селянам. Свої деспо-

тичні вчинки Мигуцький називає лише “жартами”.

Поема написана в формі розповіді старого селянина, колишнього кріпака, про жакливе минуле.

Сила й значення поеми “Панські жарти” — у нещадному викритті феодальних порядків. Поет підкреслює, що, незважаючи на нелюдське, під’яремне життя, у селян-кріпаків, “мучених, похилих, битих, не вглухло людське почуття”.

“Похорон”

В поемі “Похорон”, надрукованій в 1899 р., Франко викриває і таврує зрадництво, як найганебніший злочин перед народом. Зазначивши в передмові до твору, що в ньому використано стародавню легенду “про великого грішника”, поет підкреслює різницю між давно минулим середньовіччям і сучасним йому життям: “Наш час великих класових і національних антагонізмів має значно відмінне поняття про великого грішника, ніж час Філіппа II і Торквемади”. Стародавня легенда про великого грішника створена була в аскетично-релігійному дусі. Франко переніс її “на чисто світський ґрунт”, побудувавши поему на актуальному життєвому матеріалі сучасності, відобразивши соціальні антагонізми, класову боротьбу свого часу. Основний конфлікт у поемі — це конфлікт між магнатами, шляхтою, буржуазією, з одного боку, і експлуатованим трудовим народом — з другого. Устами героя поеми, Мирона, Франко викриває експлуаторську суть панів, магнатів, які розкошують, бенкетують, наживаючись з кривавої праці народу:

Ненавиджу вас всіх і бриджусть вами,
Ви перфумовані плебеї в фракю!
Ви паразити з водянистим мізком,
Ви неробучі, загребущі руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишились тільки хитрощі гадюки!

В епілозі поеми розкривається її основна ідея — за-

судження зрадництва, дворушництва українських буржуазних націоналістів. Поет картає українську буржуазну інтелігенцію за те, що вона відвертається від народу, зраджує його:

...І чом відступників у нас так много?
І чом для них відступство не страшне?

Не дивно, що буржуазно-націоналістична критика, силкуючись затушувати революційну ідею поеми “Похорон”, всіма засобами намагалася витлумачити її як твір, навіяний, мовляв, вузько особистими мотивами поета, а не певними питаннями громадського життя.

“Іван Вишенський”

Поема “Іван Вишенський” (1900) — один з найбільш глибоких історико-філософських творів письменника. Франко був дослідником і популяризатором творчості видатного українського полеміста XVI—XVII ст. Йому належить кілька наукових праць про Івана Вишенського.

В наукових працях Франко дав оригінальну і в основному вірну оцінку творчості Вишенського. Він вважав, що полеміка “посланій” Вишенського спрямована не лише проти унії, релігійно-національного гніту, а й проти феодалної шляхетської експансії. Франко високо цінував Вишенського за талановиті сатиричні малюнки тогочасного життя і соціальних взаємин, за полемічний хист. В образі Івана Вишенського Франко підкреслював незрівнянну перевагу громадських патріотичних ідеалів над особистими інтересами, над аскетизмом ченця.

Іван Вишенський зображений в поемі уже в похилому віці, коли він, сивобородий чернець Афонського монастиря, прощається з світом і стає схимником; його залишають у печері, висіченій у скелі, звідки він не може бачити нікого і де його ніхто не побачить. Це було цілковитим зреченням будь-яких життєвих інтересів.

Проте все нагадує ченцю-аскетові про життя. Поет

малює прекрасні пейзажі літнього квітання природи. В природі відбувається безперервна боротьба й змагання. Спогади про материнську ласку, про запал полемічної боротьби переносить Вишенського у світ життєвих почуттів та інтересів. Пелюстки вишневого цвіту, що залетіли випадково до печери, нагадують йому про запашні вишневі садки далекої України. Привезений посланцями лист з України кличе його покинути самотню келію, повернутись на батьківщину, в світ життя і боротьби. Він пригадує, як важко живеться українському народові, пригнобленому магнатами, єзуїтами. В його свідомості відбувається гостра боротьба між аскетизмом і патріотичним почуттям громадського обов'язку перед своїм народом, своєю країною. І аскет-схимник приходиться до висновку, що власне, особисте “спасіння” — ніщо, коли треба рятувати народ:

І яке ти маєш право,
Черепино недобита,
Про своє спасення дбати
Там, де гине мільйон?

В свідомості Вишенського перемагає благородне прагнення віддати своє життя рідному краю, визвольній боротьбі поневоленого народу. Сповнена високого патріотизму поема була активним виступом Франка проти реакційної філософії зречення життя, втечі від суспільної боротьби.

Поема “Іван Вишенський” вперше надрукована у збірці “Із днів журби” (1900). Тут же надрукована і поема “На Святоюрській горі”. В ній розповідається про боротьбу Богдана Хмельницького проти єзуїтсько-магнатської експансії на Україні, здійснюваної за допомогою унії, цього “силуваного з Римом шлюбу”. Як у цій поемі, так і в інших своїх творах Франко вказує на прогресивну роль Богдана Хмельницького, який, виражаючи волю українського народу, здійснив возз'єднання України з Росією. Ідейна спрямованість обох поем — боротьба проти унії,

проти соціального і національного гноблення народних мас.

Важливе значення в творчості Франка має поема “Ех nihilo” (“З нічого”), в якій поет послідовно обстоює свої матеріалістичні, атеїстичні погляди. Критикуючи різні релігії, поет розвінчує біблійні легенди про створення світу богом, говорить, що не бог “з нічого” створив людину, а, навпаки, людина на певному ступені свого розвитку створила бога в своїй уяві.

“Мойсей”

Поема “Мойсей” (1905) є одним з найвизначніших поетичних творів Франка. Цей твір був написаний під впливом революційних подій у Росії. Фабульним джерелом поеми є біблійний переказ, що його використав поет для висловлення своїх думок про історичну долю українського народу. Це особливо виразно відбито в пролозі до твору.

Зберігаючи схему давнього переказу, письменник розв'язує складну проблему взаємин вождя і народу. В образі Мойсея він зображує вождя, який вказує народові кінцеву мету його руху — ідеал нового суспільства.

В цьому образі втілено найкращі риси людини, яка самовіддано любить свій народ, віддає йому всі сили, все своє життя:

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Трагедія Мойсея полягає в тому, що йому бракує стійкості. Хай на хвилину, — все ж він зневірився у правильності обраного шляху і за це був покараний. Письменник стверджує думку, що вести народ до революції мо-

жуть не ті люди, в яких уже вкоренились сумніви й зневіра, — а нові люди, які вірять в його перемогу.

Показуючи смерть Мойсея на порозі нового життя, Франко разом з тим висловлює віру в остаточну перемогу — адже народ обирає нового вождя Єгошуа, який кличе, піднімає маси до бою. Поет оспівує почуття сили історії, велике значення передових ідей.

Стверджуючи волю народу до перемоги, він разом з тим характеризує ті реакційні сили, що чинили опір Мойсеєві, підбурювали маси проти нього. Демагоги Датан і Авірон умовляють народ задовольнитися малим, відмовитись від далеких ідеалів, від важкої і наполегливої боротьби за їх здійснення. За це демагогів чекає заслужена кара: “Авірона камінням поб’ють, а Датана повісять”. В образах Авірона і Датана засуджуються міщанство, політичний опортунізм, що стояли на перешкоді розвитку революційного руху.

Вся поема пройнята глибокою вірою в незламність народу, в його світле майбутнє: “Вірю в силу духа і в день воскресний твого повстання”.

Поема “Мойсей” — одна з перлин дожовтневої української літератури. В рефераті про Франка Коцюбинський, згадуючи про свою зустріч з поетом у 1905 р. і про величезне враження, яке справила на нього поема “Мойсей”, говорив: “Не можу забути одного образу, який врізавсь мені в пам’ять... В своїй убогій хаті сидів він за столом босий... Плів сіті і писав поему “Мойсей”. Не знаю, чи попалася риба в його сіті, але душу мою він полонив своєю поемою”.

Сатиричні поеми

Франко написав кілька сатиричних поем, в яких викривав галицьке рутенство. В одному з перших своїх сатиричних творів — в “Думі про Маледикта Плосколоба” (1878) він виступив проти “москвофілів”. Верховоди “москвофільства” — князь Маледикт Плосколоб (Венедикт

Площанський), Наум Безумович (Іван Наумович), старець божий Митро-Полита (митрополит Сембратович) та ін. — ставлять своїм завданням тримати народ у темряві, не дозволяти йому читати нічого, крім молитовника, требника, бо, мовляв,

... в Требнику хлоп затопиться,
То вже ніяка наука його не вхопиться.

Реакціонери виступали проти всього прогресивного в Галичині, їх особливо непокоїла діяльність революційно настроєної інтелігенції, на яку вони, після довгої ради, вирішили не йти “хрестовим походом”, а просто “донести у поліцію”. Використовуючи піднесений стиль, властивий українським народним думам, Франко в “Думі про Наума Безумовича (1878) їдко висміює підлабузництво “москвофілів” до австрійського уряду і продажність послів. Наум Безумович в австрійському парламенті намагається створювати видимість опозиції, яка триває тільки до того часу, доки міністр не кине пачки грошей.

З винятковою силою іронії та сарказму написана поема “Ботокуди” (1880), яка має багато спільних рис з “Історією одного міста” Салтикова-Щедріна.

“Ботокуди” — символ всього відсталого, консервативного. Це “вищі” сфери галицького суспільства, представники “москвофільської” і “народовської” інтелігенції, духовної ієрархії. “Ботокуди” дивляться на народ як на робочу худобу: народ мусить постійно трудитися, щоб устелити шлях для “ботокудів”. В цій поемі Франко рішуче засуджує національну обмеженість, політичне угодовство, зрадництво буржуазії.

Поетичні твори для дітей

Франко написав чимало творів для дітей (“Коли ще звірі говорили”, “Киця”, “Скринька”, “Лис Микита”, “Абу-Касимові капці”, “Коваль Бассім”, “Пригоди Дон-Кіхота”).

Всі ці твори написані на близькі дітям і цікаві для них теми.

В поемі “Лис Микита” Франко творчо використав мотиви і образи ряду казок, що зустрічаються в різних народів. На цій основі поет написав свій оригінальний твір, зробив, як він зазначає, стару повість про лиса “нашим народним добром” (із статті “Хто такий “Лис Микита” і відки родом”). “Лис Микита”, проте, не тільки дидактичний твір для дітей. Це також глибока сатира на сучасний Франкові суспільний лад. В цьому причина великого успіху поеми в народі. Такі ж поеми “Абу-Касимові капці” та “Коваль Бассім”. Остання поема гостро спрямована проти царів — як злих, так і “добрих”. В поемі підкреслюється, що “добрі” царі гірші від злих, бо

... добрії царі
Тим недобрі, що старі
Все порядки укріпляють
І бажання прав, свобод,
І дбання за весь народ
В людських душах присипляють.

Розвиваючи далі цю думку, поет говорить, що такі “добрі” царі відвертають народ від революційної боротьби за свободу, за свої права, привчають народ “ізгори добра все ждять за печаткою й декретом”. Висновок з цього такий:

Треба нам людей хоробрих,
Смілих, гордих і палких, —

а таких людей може виховати тільки революційна боротьба, боротьба проти шкідливих царистських ілюзій, проти опортунізму, реформізму.

Про твір “Пригоди Дон-Кіхота” Франко у передмові зазначає, що це — вільна переробка першої частини повісті Сервантеса, переробка з прози на вірші. У пролозі

до поеми Франко коротко розповідає про сповнене боротьби мужнє життя великого іспанського поета.

Твори Франка для дітей належать до найкращих зразків цього жанру в українській літературі.

Переклади

Великого значення Іван Франко надавав перекладам. В 80—90-х роках в цій галузі працювало багато письменників (Старицький, Грабовський, Леся Українка, Кримський та ін.). Очолював перекладницьку діяльність в українській літературі того часу Франко. Він радив письменникам, що саме варто перекладати, організував друкування перекладів. Так, наприклад, він підтримував намір Грабовського перекладати російські билини, радив Кримському взятись за переклад поеми Фірдоусі “Шах-Наме”, в якій “велика сила такого чисто людського елемента, котрий ніколи не устаріє”. У передмові до видання поезії “Каменярі” польською мовою Франко писав:

“Переклади чужомовних творів, чи то літературних чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духа, що в інших краях у різних часах причинялися до ширення просвіти та підймання загального рівня культури”.

Прекрасний знавець багатьох мов, Франко ставив своїм завданням збагатити українську культуру кращими зразками світової культури, сприяти збагаченню української літератури новими темами, ідеями, образами.

Винятковий інтерес виявляв Франко до перекладів з російської літератури. Для Галичини, що була тоді колонією Австро-Угорської імперії, це було особливо важливо.

Ще до ранньої збірки Франка “Баляди и розказы” ввійшли його переклади з творів Пушкіна (“Шотландська

пісня”, “Русалка”) та інших письменників. В 1878—1881 р.р. Франко перекладає і згодом друкує у журналі “Світ” чимало поезій Некрасова, його поему “Декабристки” (“Російські жінки”). Особливо багато працював він над перекладами драматичних творів Пушкіна. Вже в останні роки життя він перекладає найголовніші драматичні твори великого російського поета (“Борис Годунов”, “Кам’яний гість”, “Моцарт і Сальєрі”, “Бенкет у часи чуми”).

Франко перекладав чимало творів прогресивних польських поетів, зокрема А. Міцкевича (“Петербург” — уривок з третьої частини поеми “Дяди”, “До друзів росіян”, “До магері польки”, “Чати”, “Ордонів редут”).

Значну увагу приділяв Франко перекладам творів Гейне, особливо його сатири (“Німеччина”, “Мандруючі щурі”, “Ослячі вибори”, “Король довгоух”. “Скін богів”, “Вхід до неба”).

Франко перекладав також Шекспіра, Байрона, Шеллі, Гете, Шіллера, Гюго, Данте, Кальдерона, Бернса, Гавлічка-Боровського, В. Ганку, Я. Неруду та ін. Увагу Франка привертала і поезія стародавнього Сходу і стародавня грецька та римська поезія (Сафо, Софокл, Горацій, Вергілій). Перекладав він також кращі зразки народної творчості: польські, болгарські, албанські, сербські, німецькі, шотландські народні пісні, румунські народні легенди, староарабські поезії, які входять до відомої збірки казок “Тисяча і одна ніч”.

Заслугове на увагу й те, що деякі кращі зразки української і російської поезії Франко переклав на німецьку мову (Т. Шевченка — “Заповіт”, “Світе ясний, світе тихий”, “І небо невмите...”; М. Некрасова — “На смерть Шевченка”).

У величезній перекладницькій діяльності Франка яскраво виявилась широчінь його культурних інтересів, глибока пошана і любов поета до кращих надбань передової думки народів різних епох і країн. Про його 40-річну

перекладницьку діяльність можна сказати як про благородний подвиг. Поет вніс неоціненні багатства в скарбницю української культури.

Для перекладу з іноземних літератур Франко відбирав насамперед те, що могло сприяти визвольному руху. Він перекладав “Німеччину” Гейне тому, що в ній піддано нещадній критиці німецьку буржуазію, міщанство, деспотизм, реакцію взагалі. В “Фаусті” він бачив прояв волелюбства; в поемі Гете “Рейнеке-Фукс” — сатиру на феодалізм і духівництво; Данте він називав “сіячем духовних революцій”.

Переклади Франка відзначаються високою майстерністю. Поет багато і дбайливо працював над тим, щоб якнайповніше передати ідеї і образи оригіналу. Він, наприклад, перекладав поезії із збірника “Тисяча і одна ніч” саме тому, що ці поезії до нього були перекладені (Лозинським) невдало, не справляли того враження, яке повинні справляти “справжні перли староарабської поезії”.

На закиди і обвинувачення з табору своїх ідейних супротивників у тому, що він іноді в своїй перекладницькій діяльності “літає фантазією в... далекі часи і краї”, поет відповів: “... Зрештою думаю, що не в тім річ, з якої бочки бере поет напій, що подає своєму народові, а в тім, який напій він подає йому, — чи чисте покріплююче вино, чи наркотик на приспання. Я наркотиками не шинкую”. Переклади Франка сприяли посиленню зв’язків національних культур українського та інших народів.

Різноманітні засоби, до яких вдавався Франко при передачі змісту, ритміки, художньо-стильових особливостей, звукової інструментовки перекладуваних творів, були підпорядковані загальній меті — якнайповніше донести до читача ідейну і художню самобутність творів кращих представників світового письменства. Франко рішуче виступав

проти будь-яких доповнень оригіналу думками перекладача.

Здобутками Франка в галузі теорії і практики перекладу широко користуються українські радянські поети.

* * *

Поетична творчість Франка відзначається особливо широким колом тем і сюжетів, багатством і різноманітністю художньої форми.

З однаковою силою і глибиною в поезії Франка вражають реалістичні картини “Галицьких образків” і полум’яні, пристрасні заклики його політичної лірики, хвилююча краса пейзажних зарисовок і пройнята великою силою критичної думки його філософська лірика, гостра, як меч, сатирична поезія і зігріта глибоким ніжним почуттям його любовна лірика.

Франко рішуче засуджував декадентські формалістичні “майстерверки” і беззмістовну “поетичну” тріскотню з претензією на “оригінальність”. У нього бездоганна, дійсно оригінальна поетична форма органічно поєднана з глибоким змістом, підпорядкована змістові. Всі метафори, епітети, порівняння, художні паралелі якнайкраще розкривають художні образи поезії Франка.

Підкреслюючи в поемі “Лісова ідилія” велику суспільно-політичну роль поетичного слова, Франко викриває ворожу суть так званої поезії “чистого мистецтва”, називає її словесною “половою”. Його твори в переважній більшості — це пристрасні відгуки на злободенні питання тогочасного життя.

Поставивши, як і Шевченко, своє поетичне слово на службу народові, Франко добирає образи дохідливі, зрозумілі широким народним масам. Так, наприклад, в циклі “По селах”, мов живі, встають картини галицького села тих часів. Сірі, обдерті села нагадують поетові старців. В цих селах “чорні стріхи”, “сліпуваті віконця”, “босі діти”; “смерекові стіни” бідняцьких хатин, підперті дрючками, “мов каліки” з “розбитими кістками”.

Новий суспільний лад, про який мріяв Франко, уособлюється в образі весни (цикл “Веснянки”). Художню паралель між весною в природі і весною в суспільстві поет часто наводить у своїх творах. І молодість людини він теж називає “днями весни” (“Не забудь, не забудь юних днів, днів весни...”).

Геніальна простота і разом з тим глибока ідейність з особливою силою відчуваються в політичній ліриці Франка (“Вічний революціонер”, “Товаришам із тюрми”, “На суді”, “Земле, моя всеплодющая мати”, “Каменярі”).

В поезії Франка вперше в українській літературі залунав голос пролетаріату, що ступав “до бою нового” за “братерство велике, всесвітнє”, за знищення експлуатації, всякого гніту над людиною. Франко майстерно використовував старі поетичні форми для висловлення нових думок. Так, наприклад, сонети, в яких раніше оспівувались переважно великопанські настрої і почуття, Франко зробив знаряддям революційної боротьби, “перекував” їх

На плуг — обліг будучини орати,
На серп — щоб жито жать, життя основу,
На вила — чистить стайню Авгійову.

(“Вольні сонети”.)

Франко постійно удосконалював свою поетичну мову. Він наполегливо працював над тим, щоб позбутись у своїх творах галицьких діалектизмів, весь час наближаючи свою мову до класичної мови Шевченка і на цій основі далі розвиваючи і збагачуючи її.

В передмові до другого видання збірки “З вершин і низин” (1893), говорячи про двадцять років своєї творчої праці, Франко підкреслював, що його поетична мова не стояла на одному місці, а весь час розвивалась, удосконалювалась. “Не потребую й додавати, — говорив він, — що вибираючи свої давні вірші до цієї збірки, я не вважав

їх історично-літературними документами, котрі повинні друкуватися, не змінюючи “ніже титли, ніже тії коми”. Я користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, котрої вироблення до ступня мови літературної за останніх 20 літ все ж таки значно посунулось наперед, може й не без моєї скромної підмоги”. Далі поет додає: “Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, се ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив деякі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намагання притлумити почуття живої, чисто народної мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. На мені в мініатурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматика і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народної мови”.

Тому вже в друге видання збірки “З вершин і низин” поет вносить значні зміни в порівнянні з першим виданням 1887 р., виправляє мову віршів, уникаючи діалектизмів. Замість “вни минуть...” він пише “бо минуть...”, замість “дай мні тепла...” — “дай теплоти...”, замість “жизни путь” — “путь життя”; “сили, що в твоїй движесь глибини...” поет виправляє на “сили, що в твоїй живе глибині...”; “ту” виправляє на “тут”, замість “йійі” пише “єї”, а згодом “її” і т. д. А в творах Франка 900-х років, наприклад, в таких його шедеврах, як поема “Мойсей”, діалектизми майже не зустрічаються. В останні роки життя, готуючи до друку раніше написані твори, поет замінював скрізь діалектизми загальноживаними в українській літературній мові словами: “таков темнов” виправляв на “такою темною”; “ми рве” — на “мені рве”; “му” — на “йому”; “ходіт” — на “ходіть”; “щастем” — на “щастям”; “сли” — на “як”; “тра” — на “треба”; “най розкаже” — на “хай розкаже” і т. д.

На противагу буржуазно-націоналістичним письменникам (Кулішу та ін.), які намагалися відгородити україн-

ську мову від братньої російської мови, Франко своєю творчістю рішуче стверджував ті спільні лексичні багатства, які завжди були в обох мовах.

Як вірний послідовник великих революційних традицій Шевченка, Франко підніс українську поезію на новий, вищий рівень, зробив її виразницею і дум пролетаря, і настроїв трудового селянства епохи капіталізму, і прагнень передової демократичної інтелігенції.

Павло Тичина, характеризуючи поезію Франка, говорив: “Він так само, як і Шевченко, ніколи не переставав закликати народ до боротьби проти катів, проти тиранів, і коли прометеїзм Шевченка, згідно з характером доби, для здійснення своєї програми міг дати в руки поетові лише селянські повстанські коси та ножі, — прометеїзм Франка дав уже ковалевому сину в руки молот робітничий”.

Значний вплив мала і має поезія Франка на поетичну творчість українських радянських поетів — Павла Тичини, Максима Рильського, Миколи Бажана та ін.

Поезія Івана Франка поряд з творчістю Лесі Українки є найвищим здобутком української дожовтневої поезії після Шевченка.

ПРОЗОВІ ТВОРИ

Прозові твори Франка — одне з найвизначніших явищ української класичної літератури. Франко написав дев'ять повістей і понад сто оповідань та новел, в яких широко відтворив життя українського народу.

Перший прозовий твір — повість “Петрії і Довбушки” (1875—1876), написаний ще під час перебування письменника в гімназії, має романтичний характер. Широко використовуючи легенди і пісні про Олексу Довбуша, письменник намагався розповісти про життя різних верств українського суспільства. Хоч дія повісті відбувається в 50-х роках XIX ст., проте з окремих епізодів читач дізна-

ється і про історичні факти XVIII ст. — боротьбу опришків та їх ватажка Олекси Довбуша. Скарби Довбуша, які спричинилися до ворожнечі між двома родинами — нащадками Довбуша (Довбушуками) і нащадками вірного сподвижника легендарного ватажка — Петрія (Петріями), мали бути використані на благо українського народу. Ці скарби — символ великих сил, що криються в народі, його тала новитості, невичерпної енергії, віри в краще майбутнє.

В повісті Франко ставив питання про поліпшення становища селянства, але на розв'язанні позначилась незрілість письменника: він ще покладав надії на освіту як на головний засіб поліпшення добробуту народу.

В 1909—1912 рр. Франко значно переробив повість в напрямі її художньої довершеності, залишивши в цілості її ідейно-тематичну основу. Письменник поліпшив мову твору, усунув елементи “язичія”.

Під значним впливом прогресивної російської літератури, Шевченка і фольклору Франко стає на шлях глибокого вивчення і відображення сучасної йому дійсності, на шлях критичного реалізму. Так з'являються його перші реалістичні оповідання “Вугляр” (1876), “Лешишина челядь” (1876) та ін.

Письменник ставить перед собою завдання створити широку картину побуту Галичини — “змалювати побут галицької Русі в різних околицях, у різних суспільних верствах та родах занять” (передмова до збірки “Батьківщина”).

Окремі оповідання, нариси з'явилися як частини задуманих, але не написаних романів і повістей. Створити їх перешкодили надзвичайно тяжкі, несприятливі умови праці, арешти, переслідування. Великого значення серед прозових жанрів письменник надавав жанрові оповідання, новели. “Новели, — говорив він, — се найбільш універсальний і свобідний вид літератури, найвідповідніший нашому нервовому часу”.

Своїми прозовими творами Франко передусім прагнув

привести читача до певних висновків суспільного характеру. Він писав Павликові: “Пишучи що-небудь, я зовсім не хочу творити майстерверків, не дбаю о викінчення форми і т. д., не тому, що се само собою не хороша річ, але тому, що натепер головне діло в нас сама думка, — головне завдання писателя — порушити, зацікавити, вткнути в руки книжку, збудити в голові думку”. Це висловлення Франка про форму власних творів зовсім не означає, що письменник не дбав про її досконалість. Навпаки, він створив багато новел і оповідань, глибоких своїм змістом і високохудожніх формою.

На всіх етапах своєї творчості письменник, лишаючись вірним принципам демократизму, викривав сучасну йому капіталістичну дійсність.

“Борислав”

Одним з найвизначніших здійснених задумів Франка є цикл його бориславських оповідань і повістей (“*Boa constrictor*”, “Борислав сміється”), які в цілому становлять художню епопею життя і боротьби робітників Галичини 70—80-х років.

У передмові до першої збірки “Борислав” (1877) автор, пояснюючи її назву, говорив про Борислав як про новий промисловий центр, про тяжке життя зубожілих селян, які звідусіль тяглися сюди на заробітки. Письменника глибоко хвилювали жорстокий визиск робітників промисловцями, безправність, нестерпні умови їх життя, що призводили до численних жертв серед них, до морального занепаду окремих заробітчан. “Довгі літа, — писав Франко у тій же передмові, — я мав спосібність придивлятися тій страшній експлуатації, що, мов зараза, шириться щораз дальше, росте враз із зростом нужди і недостатку в народі, — мав я спосібність оглядати й немало сумних наслідків її. Не говорю вже о жителях самого колишнього села Борислава, що за малими виемками майже всі пішли

по жебрах. Борислав висисає вздовж і вшир всі сусідні села, пожирає молоде покоління, сили, час, здоров'я і моральність цілих громад, цілих мас”.

В одному з перших оповідань бориславського циклу — “Ріпник” Франко показує, як жахливі умови життя на нафтових промислах морально калічили окремих заробітчан (Іван, Ганка). Головний герой цього оповідання Іван після загибелі Фрузі повертається з Борислава на село, до сільського господарства, що ніби мало сприяти його моральному оздоровленню. Пізніше сам автор зрозумів деяку хибність, штучність розв'язки оповідання “Ріпник” і переробив твір: гине спочатку Фрузя, гине нарешті й Іван. У цій редакції оповідання набуло більшої реалістичної сили, переконливості.

В оповіданні “На роботі” зображені селяни Гринь і Матій, що прийшли на заробітки в Борислав. В цьому творі Франко піднісся вже до ширших узагальнень, показуючи, що у робітника, вчорашнього селянина, починає зароджуватись класова свідомість. Спочатку Гринь збирається заробити грошей і повернутися в село: він ще не розуміє, що винуватцями його тяжкого становища є поміщики і капіталісти, які об'єднались для того, щоб спільними силами гнобити трудящий народ. Згодом, під впливом тяжких умов праці він замислюється над цим: в словах алегоричного образу Задухи — володарки підземного царства, яка з'являється Гриневі уві сні, письменник відтворив його роздуми.

“Вони (пани. — Ред.) волять, — говорить робітникові Задуха, — щоби ви оставались в бідності, бо тоді в робітниках не буде недостачі, тоді їм ще й друга користь: більше робітників, вони менше платять!... Видиш, головна річ те, що всі з собою у змові”. Малюючи символічний образ Задухи, письменник повніше зображає хижачку експлуатацію робітників у період первісного капіталістичного нагромадження в Галичині. В оповіданні “Навернений грішник” показано неможливість для селянства, навіть заможного, конкурувати з капіталістами у видобуванні наф-

ти. Василь Півторак довго не піддається зажерливості капіталістів, не продає їм своєї землі і сам починає копати нафтові ями, в яких гинуть два його сини. Шахрай, скориставшись з горя селянина, обплутує його. Півторак стає жебраком, п'яницею.

В цьому ж оповіданні Франко виводить постать зажерливого попа, який діє заодно з промисловцями. Піп брутально вимагає від Василя Півторака гроші за похорон ще живої його дружини. Коли знівечений життям Півторак помирає в церкві, піп перед усією громадою лицемірно називає його “наверненим грішником”.

“*Boa constrictor*”

В повісті “*Boa constrictor*” (“Змій-полоз”, 1878), написаній ще до першого арешту, Франко реалістично показує капіталістичний визиск, створює типовий образ капіталіста-хижака Германа Гольдкремера. Найважливіші події у цій повісті відбуваються протягом однієї доби. Події минулого передаються через спогади головного героя.

“*Boa constrictor*” — соціально-психологічна повість. У центрі уваги автора — Герман Гольдкремер, новий тип буржуа — “нувориша” (нового багатія). Герман, що походить з бідної родини, почав з дрібного нагромадження. Жадоба до грошей, до збагачення стає єдиною його пристрастю. Обдурювання, зловживання, нещадна експлуатація робітників — ні передчим не спиняється Гольдкремер. Так він стає першим багатієм серед бориславських капіталістів. Читач знайомиться з героєм повісті в момент його роздумів, коли капіталіст почуває себе невдоволеним життям. *Boa constrictor* — це образ і окремого хижака-визискувача, в даному разі Германа Гольдкремера, і в той же час символ капіталізму, що душить у своїх лещетах усе живе, вбиває людяність.

В повісті показано також життя робітників. З жахли-

вими умовами праці робітників читач знайомиться часто крізь призму сприймання самого Германа.

Значно пізніше, в 1907 р., Франко переробив цей твір. У другу редакцію письменник ввів ряд нових епізодів, сцен, поліпшив мову повісті.

“Борислав сміється”

Провідним твором бориславського циклу є повість “Борислав сміється” (1880—1881), в якій показано наростання суперечностей між робітниками і капіталістами, виникнення першого робітничого страйку, його поразку, готування робітників до дальшої боротьби.

Сам Франко в “Нарисі історії українсько-руської літератури” визначив свою повість як спробу змалювати стихійний страйк бориславських робітників, що відбувся восени 1873 р., коли вкрай обурені сваволею промисловців страйкарі підпалили нафтові промисли. При написанні повісті “Борислав сміється” Франко використав власні спостереження над робітничим рухом у Галичині.

У повісті широко відображена боротьба між працею і капіталом. Суперечності між ними все наростають і приводять до страйку.

Одним з центральних образів твору є Бенедьо Синиця, робітник-муляр, що, усвідомивши необхідність організованої боротьби з капіталістами, стає керівником першого страйку. Цей образ був цілком новим не лише в творчості самого Франка, але й в усій українській і світовій літературі. Досі Франко зображував у своїх творах бориславського циклу переважно робітників, які ще не порвали зв'язків з селом. У повісті “Борислав сміється” вперше широко змальовано образ кадрового пролетаря.

Бенедьо — син робітника і сам робітник. Франко створює образ рядового робітника, ще не знайомого з теорією робітничого руху, спочатку ще політично несвідомого. Але поступово, знайомлячись з життям нового про-

мислового центра, Бенедьо проймається громадськими інтересами і очолює боротьбу за життєві потреби робітників.

Він застає в Бориславі примітивну робітничу організацію — “побратимство”; вбачаючи основну хибу “побратимства” в його замкнутості, Синиця намагається створити масову організацію, об’єднану навколо робітничої каси взаємодопомоги. Зароджується ідея страйку, яку Бенедьо поширює серед робітників.

Капіталісти змушені тимчасово відступити. Але робітників, внаслідок їх недосвідченості, було обдурено, страйк зірвано.

Франко створив реалістичний образ пролетаря, в якого поступово зароджується свідомість робітничої солідарності. У поглядах Бенедя ще чимало примітивного, помилкового — це було властивим для подібних людей на перших порах робітничого руху. Помилки ці були результатом відсутності партії; бракувало знання теорії. На цих помилках пролетаріат учився боротися й перемагати.

Іншу течію в робітничому русі на перших його порах представляють брати Андрусь і Сень Бесараби — виразники стихійного протесту робітників. Вони розправляються з окремими промисловцями та їх прислужниками. Показуючи невдоволення молодого робітника своїм вчинком (розправою з кривдником), автор тим самим доводив, що такий шлях боротьби неправильний, хоч він був і неминучим явищем на початку робітничого руху.

Сам автор стояв за організовану боротьбу робітників, що видно з образу Бенедя Синиці. Невипадковим у повісті є те, що Бенедьо походив з робітників, а брати Бесараби — з селян. Характерно й те, що “побратими” — старі робітники Матій і Стасюра — є прибічниками тактики Бенедя, а не братів Бесарабів. В повісті широко і правдиво зображено життя, побут робітничої маси, глибоко змальовано хвилюючі картини народного горя.

Головне в повісті те, що її герої — робітники почи-

нають шукати виходу, пробуджуватись, політично прозрівати. Рух, який почався серед робітників, автор порівнює із збуренням бджіл у вулику, що готові знищити ситих нероб — трутнів. У Бориславі повіяло новим духом, запахло грозою: “Буря збиралася над Бориславом — не з неба до землі, але з землі проти неба.. Збиралися грізні хмари: се ріпники сходилися на велику робітницьку раду”.

Відоображаючи боротьбу праці з капіталом, Франко яскраво показав у масових сценах психологію робітників, процес зростання їх політичної свідомості. В зображенні поведінки ріпників, їх розмов на робітничій раді, в передачі їх таємних думок, прагнень Франко був письменником-новатором, що вперше не тільки в українській, а й у світовій літературі відтворив боротьбу робітників, їх перші організовані виступи проти капіталістів. Під час страйку жоден робітник не вийшов на роботу. До боротьби проти визискувачів робітники намагаються залучити і селян. Вони відряджають своїх представників у навколишні села, щоб ті “просили й намовляли не йти на роботу до Борислава через кілька неділь, доки вони не скінчать своєї війни з власниками”.

Франко створив яскраво індивідуалізовані типи галицьких капіталістів: одвертого хижака Германа Гольдкремера і підприємця-“ліберала” Леона Гаммершляга.

З образом Германа читач знайомий уже з попередньої повісті, але тепер він показаний більш реалістично, без будь-яких “рефлексій”. Новою постаттю є образ його конкурента — Леона. У нього та ж сама класова природа хижака й визискувача, але він так би мовити “культурний” і вдає з себе ліберала. Гаммершляг чув уже про робітничий рух і прагне прибрати його до своїх рук, розкласти всередині, через довірених осіб — своїх агентів.

Думки й поведінка Леона Гаммершляга дуже нагадують тактику ліберальної буржуазії. Але йому не вдалося

ошукати робітників. Під час страйку Леон знаходить спільну мову з відвертим хижаком Германом Гольдкремером для рішучих дій проти страйкарів. Франко зірвав маску з ліберала, показавши його справжнє хижацьке обличчя.

На жаль, ця надзвичайно цікава і в ідейному і в художньому плані повість не була закінчена; надрукована тільки в журналі “Світ”, вона не вийшла тоді окремим виданням. Значення твору дуже велике — в ньому зображено початкову стадію організованого робітничого руху й накреслено перспективи його дальшого розгортання.

Франко мав намір продовжити бориславський цикл у повісті “Андрусь Басараб”, але написана вона не була. Лише через кілька років письменник повернувся до цього циклу, відтворюючи загальну атмосферу ажіотажу, капіталістичної конкуренції: капіталісти не зупиняються і перед злочинськими способами боротьби з селянами, що “насмілюються” конкурувати з ними у видобуванні нафти (“Яць Зелепуга”, 1887, та ін.). В творі “Полуйка” Франко, глибоко розкриваючи внутрішній світ героїв, показує прояв класового протесту робітників проти хазяїна. В оповіданні “Задля празника” підкреслено нерозривний зв’язок між галицькою буржуазією і цісарським урядом.

Змалювавши страшні картини жорстокої експлуатації, яку несе капіталізм робітникові та селянинові, показавши силу робітничих виступів проти буржуазії, Франко разом з тим виявив своє розуміння неминучості розвитку капіталізму як більш прогресивного у порівнянні з феодалізмом ступеня розвитку суспільства. Про це письменник недвозначно пише в оповіданні “Вівчар” (1899), що ним завершується бориславський цикл його творів: “Кинений долею в глибоку підземну штольню, він чує сам по собі, що ті давні дні минули без повороту, що його шлях звернув у інший бік, що він із давнього, патріархального життя перейшов у нове, незвісне його дідам і прадідам, зразу страш-

не і дивоглядне, та не в одному ліпше, вільніше, ширше від старого". Це оповідання свідчить про велику майстерність, врільість Франка-новеліста. Авторська розповідь чергується в передачу спогадів і роздумів вівчаря. Майстерно передано особливості лексики українського верховинця, змальовано багатобарвні гірські пейзажі.

Життя робітників Франко відображав не в одному лише бориславському циклі. В оповіданні "Муляр" (1878) показано поневіряння робітника, його стихійний протест проти кривди. Коли автор намагався надрукувати оповідання в "народовському" журналі "Зоря", редактор не прийняв його на тій підставі, що нібито мулярі взагалі ледарі і такого факту, про який пише Франко, він ніколи не спостерігав.

Твори Франка з робітничого життя виникли на ґрунті робітничого руху. Його герої робітники підносяться до усвідомлення необхідності організованої боротьби за свої права. Таке відображення робітничого життя було цілком протилежним тому, як воно висвітлювалось в західноєвропейській буржуазній літературі того часу. Леся Українка справедливо критикувала твори західноєвропейської літератури на цю тему за "буржуазні тенденції, які лежать в основі всіх викривань натуралістичних".

На відміну від буржуазних західноєвропейських письменників Франко з бориславських творах виступає як борець, "який не криє своїх симпатій і антипатій" (М. Коцюбинський) і стверджує ідею революційної боротьби трудящих проти гнобителів.

Твори з життя села

Поряд з творами бориславського циклу Франко пише ряд реалістичних оповідань з життя селянства — "Два приятелі", "Лешишина челязь", "Вугляр", "Мавка", "Микитичів дуб", розпочинає ще в 1876 р. писати велику повість "Гутак", яка мала складатися з кількох книг. Поча-

ток цього твору, надрукований уже після смерті письменника, показує боротьбу селянської бідноти проти багатіїв.

Франко викриває залишки панщини, нові глибокі соціальні суперечності на селі, що виникали в зв'язку з розвитком капіталізму (“Сам собі винен”, ряд сатиричних казок та ін.).

Цілковите зубожіння селянства відображено в оповіданні “Сам собі винен” (1880). Селянин втрачає останній клаптик землі, хату, сім'я його змушена жебракувати, а сам він гине на небезпечній роботі.

Шукаючи порятунку від голодної смерті, селяни ідуть працювати на різні промисли, але й це не може поліпшити їхнього становища, бо все зароблене йде на виплату податків (“Добрий заробок”, “Домашній промисел”).

Ці твори, зображуючи крайне зубожіння західноукраїнського селянства за капіталізму, відігравали велику революційну роль.

Уже перші реалістичні оповідання Франка з селянського життя (“Лесишина челядь” та ін.) викликали невдоволення в ліберально-буржуазному таборі. Письменник так згодом передав розмову, що відбулася між ним і редактором одного з львівських “народовських” журналів з приводу оповідання “Лесишина челядь” (1876):

“— Ну, що воно таке! — говорив він. Могла б була вийти гарна ідилія, якби не той нещасний натуралізм, що псує ідилічне враження. До якої категорії творів зачислити це?”

— Я відповів, — згадує Франко, — що про всякі категорії мені байдуже, а пишучи оповіданнячко, я попросту хотів змалювати контраст між красою природи і мізерією людського життя!”

Насправді ж у згаданому оповіданні зовсім не було елементів натуралізму; в ньому показане звичайне буденне життя, виявлений глибокий контраст між прагненнями

селянської бідноти до кращого життя, до щастя і власницькою, глитайською зажерливістю.

На противагу буржуазно-націоналістичній літературі, що зображувала “гармонію” між українським селянством і українським панством, Франко в оповіданні “Ліси й пасовиська” (1883) показував залежність селян від поміщиків, від польської шляхти, які знаходили спільну мову не лише з австрійсько-цісарською бюрократією, але й з українським паном-адвокатом, українським націоналістом, який допомагав в обдурюванні та визиску селянства. В цьому творі як і в багатьох інших, Франко показує дальше наростання протесту серед селянства, його готовність силою відстоювати свої інтереси. “Тогди ми рішилися силою боронити свої права, — розповідає очевидець подій, змальованих в “Лісах і пасовиськах”. — Жінки, діти, чоловіки і старці покатою виринули з села, щоби не дати панові заняти пасовиська. Пан спровадив військо. Ми перед військом попадали на землю, кричали: “Хоч толочте, хоч стріляйте, а ми з сеї землі не вступимося, то наше!”. Але військо не стріляло і не толочило, а тільки поділившись на дві роти, рушило на конях через збіжжя, через плоти та в село. Прийшлося нам вертати. Два місяці стояли в селі жовніри, що було ліпшого з худоби — повирізували та поз’їдали, звели нас усіх на нінашо, а коли від’їздили, то пан міг бути спокійний: громада була зломана і зруйнована дочиста і мусила сама податися в его руки”.

Коли згодом, в кінці 90-х років, під час так званих “галицьких кривавих виборів” боротьба трудящих за свої права доходила до збройних сутичок з поліцією, Франко писав: “Є певна границя, до якої можна знущатися над народом, то і в нашому народові тиск викликає не німу податливість, але більше або менше свідому реакцію, що і ми доросли вже до того, що в обороні своїх прав можемо пролити свою кров” (“Жите і слово”, 1897).

Повість “Великий шум” присвячена подіям, які насту-

пили після 1848 р., коли внаслідок революції австрійський уряд змушений був офіційно скасувати панщину. В ній відображено стихійний протест селянства проти нових, ще небачених утисків. Цей протест Франко порівнює з весняною бурею: “А в народній душі шуміло, ревло та клекотіло не згірше, як в ошалілій природі... Смілість, здержувана в часі панщини силою панського нагніту, буків, диб та колодок, тепер проривалася, як вода з розірваної гаті, шуміла і бурлила, і бризкала піною, і зносила все, що стояло їй на заваді. І скрізь по громадах ішла така хвиля; народна ненависть до панщини шукала собі всяких можливих упустів і знаходила їх усюди”. З великою художньою силою письменник відтворив тяжкі умови життя галицького селянства за часів кріпацтва і в перші десятиріччя після його скасування. Капіталізм приніс селянству нові утиски. Воно як було, так і залишилося безправним і гнобленим поміщиками та сільськими багатіями. В повісті правдиво показано, як поступово формується класова свідомість селянства, як в його середовищі зростають нові люди — борці за інтереси народу.

Оповідання про дітей

У ряді оповідань Франко змалював дитяче й шкільне життя, бездушне ставлення вчителів-езуїтів до учнів, показуючи, як школа “конституційної” Австрії разом з папами-уніатами калічила молодь. Оповідання цього циклу (“Малий Мирон”, “Олівець”, “Отець гуморист”, “Schon schreiben”, “Грицева шкільна наука” та ін.) викривали жорстокість, антипедагогічний характер “пруської” системи виховання, що панувала тоді в галицьких школах.

Як і більшість Франкових прозових творів, оповідання про дітей ґрунтуються здебільшого на дійсних життєвих фактах. В передмові до збірки “Малий Мирон та інші оповідання”, що вийшла в 1903 р. у Львові, Франко писав:

“Оповідання, зібрані в цьому томику, в більшій мірі від інших мають автобіографічний характер. Вони показують у загальних нарисах хід виховання сільського хлопчини... починаючи від перших проблесків власного думання, а кінчаючи найвищими ступенями середньої школи. Матеріалом послужили всюди мої особисті спомини, які в оповіданнях “Отець гуморист” та “Гірчичне зерно” переходять майже зовсім у мемуари”.

Але проза Франка при всій своїй близькості до дійсних фактів відзначається широким художнім узагальненням і типізацією. Це стосується і оповідань про дітей. Франко в передмові спеціально відзначає, що в них, “крім автобіографічного елемента, маються також виразні артистичні змагання”.

Оповідання про дітей написані в різні часи — від 1879 до 1903 р. Але, як і більшість оповідань, вони відзначаються внутрішньою єдністю, становлять певний тематичний цикл. Основна проблема цих творів — формування громадської свідомості дитини і юнака з трудового середовища. Письменник зображає психологію дитини, її найперші поняття, вироблені в трудовому оточенні, в родині, в цісарській або церковній школі. В центрі кожного твору — образи талановитих дітей, які прагнуть до знань. Їх здорові природні задатки калічаються реакційною шкільною системою.

В автобіографічному оповіданні “У кузні” з надзвичайною теплою відбиті враження Франка, що залишилися в його пам’яті з дитячих років. Розповідь ведеться від першої особи. Героєм твору є дитина коваля. Найсильніші враження у хлопчика залишилися від праці його батька: на все життя він зберіг пам’ять про “вогонь” у батьківській кузні — пошану до праці, розуміння її необхідності й користі для людей.

В оповіданні “Грицева шкільна наука” талановитий сільський хлопець потрапляє до школи, в якій схоластичне

навчання і казармена палочна система вбивають у дітей прагнення до науки. І Гриць, так само як і більшість учнів його класу, не тільки нічого не навчається, а й зненавиджує школу: “Крім Гриця, таких “туманів вісімнадцятих” між тогорічними школярами було 18 на 30, і всі вони під час того шкільного року заєдно робили собі блискучі надії, як то буде гарно, як вони увільняться від щоденних різок, позаушників, штурханців, “пац” та “попідволосників”, і як покажуться знов у повнім блиску своєї поваги на пасовищі”. В цьому оповіданні Франко переконливо показав, що вся шкільна система освіти в Австрії була побудована так, щоб лишити дітей трудящих у стані цілковитого неучтва, темряви.

Негативною стороною шкільної системи було також виховання у дітей страху перед старшими, перед начальством. В оповіданні “Олівець” письменник показує, як страх перешкоджає дитині виконати найелементарніший товариський обов’язок. В новелі “Отець гуморист” письменник створив образ учителя-садиста, для якого катування дітей стало професійною звичкою.

У творах для дітей Франко проявив себе не тільки прекрасним майстром у зображенні дитячої психології, а й чудовим педагогом. Він підніс питання про всю систему тогочасного виховання і гостро викрив її реакційний характер.

Франко постійно вказував на ту велику роль, яку покликана здійснити література про дітей і для дітей в справі виховання підростаючого покоління, майбутніх громадян і бійців за соціальне і національне визволення народу. Він вимагав для дітей творів високоідейних, пройнятих патріотичними, громадськими та соціальними мотивами, творів, які “образують розум, облагороджують чувство, будять рівночасно ум і дух — становлять таким способом здоровий корм душі”. Він боровся проти реакційної націоналістичної літератури для дітей, що затушовувала соціальні суперечності, проповідувала міщанську мораль та

релігію. Франко високо цінував все краще, створене в дитячій літературі. Він гаряче заперечував проти заповнення шкільних бібліотек “кисло-моральними оповіданнями Гофмана, кисло-релігійними пустозвонствами попа Шміда та різними старинами, загами та небилицями різних Бекерів, Швабів, Шмідів і чорт зна яких проповідників” (“Молот”, 1878).

Оповідання з тюремного життя

Франко створив цілу серію оповідань з тюремного життя. В оповіданні “На дні” (1880) він глибоко розкри-

Хата Івана Франка у Львові, на вулиці що носила ім'я Понінського. Після приєднання західно-українських земель до Радянської України вулицю названо іменем Івана Франка.

ває соціальний антагонізм капіталістичного суспільства. Письменник проник своїм поглядом туди, куди не заглядав

ще жоден український літератор. Франко побачив у людях, скинутих буржуазією на дно життя, іскру людяності і оспівав її.

Свої погляди на суспільні проблеми письменник виявив у автобіографічному образі Андрія Темери, який виступає проти панівних кіл буржуазного суспільства і за це вазнає переслідувань.

Глибоко правдивим і хвилюючим є оповідання “До світла” (1890). В ньому письменник з великою теплотою розповідає про єврейського хлопця-підлітка, який, потрапивши нізашо до тюрми, вчиться тут грамоти — тягнеться “до світла” науки і через це гине від кулі вартового.

Сам письменник глибоко переживав усе, про що він писав:

“Я силкувався кожний такий образок виносити в душі доти, доки не вжиюся у властиву йому атмосферу, не віднайду властивий йому тон і спосіб викладу. Ся праця йшла в мене дуже помалу; деякі образки мучили мене в душі по кілька літ; я по кілька разів брався викинути їх на папір, та чуючи, що “не вдає тон”, відкидав написане і переходив до іншої роботи, щоб по якимсь часі знов вернути до закиненої проби. Таким робом із маленькою гуморескою “Грицева шкільна наука” я носився більше як три роки, переробляв кілька разів, прозою і віршами, оповідання “Ліси й пасовиська”, “Поєдинок”, “Сам собі винен”.

Коцюбинський у своєму рефераті підкреслив:

“Реаліст у кращому розумінні цього слова, Франко в своїх прозаїчних творах любить спинятись на двох темах: 1) боротьба капіталу з працею і її обстановка; 2) пробудження людського чувства у людей, які здаються зовсім пропашими. Інтерес до цієї останньої теми говорить нам, що Франко має велику віру в людей”.

Сатиричні оповідання

Цілком новим явищем в українській прозі була Франкова сатира, в якій зривались маски з буржуазно-конституційного цісарського ладу, викривалась колонізаторська політика австро-угорської монархії.

Вже серед перших реалістичних творів письменника визначається ціла серія оповідань, що з'явилися спочатку польською мовою під назвою "Рутенці" (1878), де створено ряд яскравих сатиричних типів, портретів галицько-української консервативної інтелігенції.

В новорічному оповіданні "Куди діваються старі роки" (1884) Франко висміяв галицьких "москвофілів"-реакціонерів. У сатиричних казках "Як русин товкся по тім світі" (1887), "Казка про Добрибит" (1890) змальовано нестерпно тяжке становище трудящого селянства під тягарем австро-німецьких колонізаторів.

На цю ж тему написана й сатирична казка "Історія кожуха" (1892). Кожух був єдиною зимовою одежею для всієї селянської родини. Господар і його донька працюють на багатіїв. Хлопчик-школяр, не маючи в чому ходити до школи, застудився і захворів. Учитель повідомив владу, що учень не відвідує школи, і на батька накладають штраф. За цей штраф у селянина забрали кожуха. Розкриваючи в цьому безвихідне становище селянської бідноти, Франко майстерно використав художні засоби народної казки.

В сатиричному оповіданні "Свинська конституція" (1896) письменник їдко висміяв буржуазну конституцію Австро-Угорської імперії, проголошену в 1867 р. Буржуазна конституція Австрії, що з'явилася внаслідок революції 1848 р., всю повноту влади зберегла за цісарською бюрократією, пануючими класами, прирікаючи широкі трудящі маси на цілковиту безправність.

В основу цього оповідання покладено реальний факт

— промову на народному вічі в Збаражі селянина Антона Грицуняка. Це визначило композицію твору, що має авторське обрамування і центральну розповідну частину — виклад промови селянина. Самий образ оповідача змальований з теплим гумором: Грицуняк неписьменний, але для того, щоб вплинути на слухачів, наслідує манеру оратора — тримає перед собою “конспект” промови.

“Та коли маю говорити, — промовив Грицуняк зовсім поважно до тих, що стояли найближче до нього, — то мушу мати папір перед собою. Я то, по правді, неписьменний, але свої нумери знаю і без паперу не вмю говорити. Нехай се буде хоч би лише податкова книжечка”.

Провідна ідея першої частини розповіді — викриття давньої і нової панщини. Нові, приховані, завуальовані форми залежності селянської бідноти від пана є своерідною панщиною: “Хлоп устає з доброї волі рано-ранесенько, бере курку або півкопи яець і йде до того самого атамана — тепер він називається “пан ржонца” — кладе перед ним свій дарунок і просить його “клінне вашеці”, щоб дозволив йому вийти робити панщину на панськїм лані. А коли прийде без подарунку, то пан ржонца дасть йому в карк і полишить йому ласкаво свободу — вмирати з голоду”.

В цій сцені Франко надзвичайно влучно охарактеризував буржуазну “свободу” трудящих за капіталізму — свободу вмирати з голоду. В дальших двох епізодах протиставлено “свинську” і “хлопську” конституції.

В оповіданнях “Свиня” (1890), “Опозиція” (1891), “Острий-преострий староста” (1897) та інших Франко висміює представників австрійської влади, польську та українську шляхту. Наприклад, в алегоричних образах Свині, Опозиції письменник показує блокування українських націоналістів — депутатів до рейхсрату — з польськими панівними верствами і австро-цісарською бюрократією. Свиня — це алегоричний образ продажного депутата сейму, що погруз у багні підкупів і шантажу. Саме такі депутати-

“свині”, підкреслював Франко, потрібні були австрійській монархії. “Вже я й просилась у них (у критиків. — Ред.), — каже Свиня. — Бійтесь бога, панове (говорю до них, бісенників, як до добрих!) хоч на вивіз мене лишіть! Ну, що у вас за сумління: німців та віденців голодом виморите! Аджеж вони без наших галицьких свиней просто перемеруть наглою смертю”. Та де тобі, — не впиняються. “Не бійся, кажуть, Угорщина постачить”.

Ще гостріше викриває Франко українських буржуазних націоналістів, так званих “новоєрівців” (О. Барвінського, Ю. Романчука та ін.), у казці “Опозиція”.

Опозиція — алегоричне уособлення націоналістів — вдає, ніби вона не підпускає до себе жодного міністра і не погоджується ні на які поступки. Вона галасує про кривду і рівноправність. Але виявляється, що все це Опозиція робить з однією метою, — щоб на вигідніших для себе умовах дійти угоди з польською шляхтою і цісарським урядом. Ці пани, як і польська шляхта, ненавидять народ. Перемісник (образ галицько-польської верхівки), який прийшов усмирити Опозицію, запитує її:

— Так чого ж ви хочете? Що вам потрібно?

— Посади! Аванси! — вже зовсім встидливо прошепотіла Опозиція.

— Ну, то так же й говоріть! — сказав Перемісник. — Так було б давно сказати. Се політика реальна, тут ми на твердому ґрунті, тут можемо порозумітися, і я певний, що порозуміємося”.

Запобігливо поцілувавши руку Перемісника, Опозиція весела повертається додому, оспівуючи чотирьох панів — своїх покровителів: єпископа, старосту, міністра і “станьчика” — польсько-поміщицьку консервативну партію.

Типові риси української буржуазно-націоналістичної інтелігенції — прислужництво, запроданство, внутрішню спустошеність, дворушництво — їдко висміяв письменник

і в оповіданні “Доктор Бессервіссер”. Бессервіссер — “подібний до місяця, бо дванадцять раз до року міняє свою фізіономію... Він подібний до вітру, бо шуму много, а конкретного в руки не зловиш нічого. Він подібний до моря, бо повно в нім води, а нема що раз напитися... Він подібний до соловія, бо, спіймавши хробачка, співає тріумфальну оду...”

В оповіданні “Острий-преострий староста” (1897) Франко висміяв представника австрійської влади — польського шляхтича і його злочинні махінації під час виборів до сейму. “Історія одної конфіскати” (1899) є гострою сатирою на австрійську цензуру, “свободу” буржуазної преси. Сатиричні твори в жанрі казки вийшли окремою збіркою “Сім казок” у 1900 р.

Історична повість

Визначне місце в спадщині Франка посідає історична повість “Захар Беркут” (написана в 1882 р.), в якій зображено боротьбу староруської народності в Карпатах проти монголо-татарської навали в 1241 р. Автор використав руські літописи, але поставив перед собою спеціальне завдання — дати утопічний образ майбутнього суспільства. Це відповідало поглядам Франка на історичний художній жанр: “Повість історична се не історія... Повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей, для втілення певної ідеї в певних живих, типових особах”.

Франко зберігає історичний колорит повніше, коли малює образи монгольських ватажків Пети і Бурунди, передає народний переказ про потоплення ворожого війська. Разом з тим він надає переваги художньому доміслю, створюючи образи народного вождя Захара Беркута та його сина Максима, боярина-феодала зрадника Тугара Вовка.

У повісті “Захар Беркут” оспівується патріотизм русь-

кого народу. Патріотичні традиції зародилися ще в часи древньої Русі. Любов до рідної землі дала можливість відбити численні напади кочівників, створила протидію їхній навалі. У повісті “Захар Беркут” Франко відтворив один в епізодів мужньої боротьби слов’ян, в ході якої вони зиконали велику історичну роль, перегородивши кочовим ордам шлях у Західну Європу.

Патріотизм, мужність, вірність громадським інтересам втілив Франко в образах Захара Беркута, його сина Максима, Мирослави Вовк. Захар Беркут — людина чесна, мудра, вольова. Боротьбу за громадські інтереси він веде спочатку проти феодалських зазіхань боярина Тугара Вовка, а далі проти кочівників, до яких перейшов Тугар Вовк, зрадивши свій народ.

Громадський обов’язок Захар Беркут ставить понад власні інтереси. Коли громада пропонує йому врятувати життя сина, пощадивши рештки розгромлених ворогів, Захар не приймає цієї пропозиції. Він справедливо вважає, що недобитий ворог ще становить серйозну небезпеку для батьківщини.

Утопічна картина ідеальної трудової громади, де панує соціальна рівність, мала бути прообразом майбутнього безкласового суспільства. Ідея повісті Франка має дещо спільне з утопічними ідеалами російської революційної демократії 60-х років, зокрема Чернишевського.

Повість написана у героїко-романтичному плані.

В листі до Павлика сам Франко зазначив, що працює над історичною повістю, “ідеальною” щодо розуміння характерів, “реальною” щодо методу писання.

Повісті з життя інтелігенції

В ряді повістей — “Лель і Полель” (1887), “Основи суспільності” (1894—1895), “Для домашнього огнища” (1897), “Перехресні стежки” (1900) — письменник відтворює життя польської і української буржуазно-шляхет-

ської інтелігенції. Головне завдання, яке ставив перед собою письменник — викриття моральної спустошеності буржуазно-шляхетського суспільства, облудної “моралі панів”, лицемірного буржуазного лібералізму, — він виконав блискуче.

В 1887 р. для конкурсу, що його оголосила редакція “Kurjera Warszawskiego” на оригінальну суспільну повість, Франко написав твір польською мовою “Лель і Полель”, в якому на широкому матеріалі показав життя різних суспільних верств, станів Галичини 70—80-х років XIX ст. “Роман, на котрий я числю, — писав Франко в одному в листів, — вже готов і швидко буде переписаний начисто. Штука вийшла доволі обширна... і, смію думати, інтересна (сцени з львівського життя газетярського, розправа судова, сцени з тюрми, сцени з життя вуличних дітей, бомбардування Львова в р. 1848 і т. д.)”.

В центрі повісті — історія двох братів Калиновичів, які з самих “низів” вирости в свідомих громадських діячів: один став адвокатом, що сміливо відстоює інтереси селян під час їх процесу з поміщиком, другий — видавцем і редактором прогресивної газети, яка відразу здобуває широку популярність і визнання серед трудящих та ненависть і злобу шляхти. В зображенні діяльності газети, її успіху серед населення, як і її програми, Франко в значній мірі використав свої спостереження, винесені з років роботи в прогресивному польському часописі “Kurjer Lwowski”.

В повісті “Лель і Полель” Франко засуджував погляди консервативної інтелігенції, її “апатію до суспільних справ, неохоту до критики й аналізу цих справ і якусь фаталістичну покірність волі долі — чи то цю долю уявляємо собі в постаті уряду..., чи й староства, жандармів і поліції” (слова Гната). В одному з найвиразніших епізодів повісті — вечір у Калиновичів на честь організації газети — пись-

менник засудив як космополітичні, так і націоналістичні тенденції буржуазних інтелігентів.

Поряд з цим у повісті “Лель і Полель” Франко таврує буржуазне суспільство, яке викидає дітей-сиріт на вулицю і робить з них злочинців; він показує тяжке життя селянства, протиставляє здорову народну мораль цинізму, паразитизмові і розбещеності польської шляхти.

В образі Гната відтворена трагедія людини, яка на догоду особистим інтересам відступила від своїх суспільно-політичних переконань. Цим, власне, зумовлена і його смерть. Повість “Лель і Полель” була значним досягненням Франка-прозаїка.

Важливого питання — зближенню прогресивних верств української та польської інтелігенції для боротьби з консервативно-шляхетськими поглядами на український народ, його культуру, на польсько-українські відносини — присвячена повість Франка “Не спитавши броду”, над якою працював письменник в кінці 80-х років і яка, на жаль, залишилася незакінченою. Інтелігенції присвячена також повість “Основи суспільності”.

В повісті “Основи суспільності” Франко спрямовує вістря своєї критики проти польської та української шляхти, проти польських псевдодемократів і псевдосоціалістів.

Цю повість Франко написав на матеріалах Кукізівського процесу — суду в с. Кукізове над однією родиною шляхтичів, що вбила попа з метою пограбування, — як відповідь на наклепницький твір про цю ж подію “Grabieżcy” (“Грабіжники”) польського реакційного письменника Рогоша, в якому було взято під захист шляхтичів і очорнено галицьких селян.

В повісті показано звиродніле життя графської родини з її цинізмом, брехливістю, моральним здичавінням. Паразитичне життя потомственої шляхти породжувало в її середовищі кримінальних злочинців — таку думку проводить автор у цій повісті. Письменник зірвав маску з бун-

дючної “благородної” шляхти і показав, як жорстоко вона поводитись з своїми підлеглими. Для шляхтича все “дозволено” — “щоб тільки люди нічого не казали, а сумління, честь, мораль — усе це байка”. Зображенням прогнилого побуту, реакційної культури й консервативних поглядів цих людей письменник доводить, що шляхта не становила “основ суспільності”. Для шляхтича — крайнього індивідуаліста — “хай край стане пустою”, ніж він поступиться своїм пануванням у суспільстві.

Справжніми основами суспільності були вихідці з низів, з народних мас, що прагнули до науки, освіти, свободи. Автор змалював їх в образі коваля Гердера і тих селян, що збирались у його кузні.

Глибоке психологічне мотивування автором окремих епізодів і всієї колізії твору доводить, що виродки, подібні до пані Олімпії та її сина Адася, в потрібну для них хвилину стають “кріпкими й здоровими” для того, щоб душити все живе, передове в суспільстві. На боці шляхтичів стоять суд, право, що забезпечують їм усі “ходи й виходи”, охороняють їх від неприємностей і скандалів, посилаючи в тюрми тисячі невинних жертв, таких, як селянин Цвях.

Разом з тим повість “Основи суспільності” була гострою сатирою на галицьке попівство. В творі змальовано образ здичавілого попа-скнари Нестора, який піклується тільки про те, щоб мати якнайбільше грошей. Змолоду він мав щирі прагнення, любив науку. Але магнатсько-панська отрута, “мов іржа залізо згризла всі його молоді почуття і пориви, спаралізувала всю владу його душі, знівечила його спосібності, зв’язала його надії, вигризла, витравила все те, що чинило його правдивим чоловіком, заплюгавила його душу...”. Морально занепалий, отець Нестор врешті гине від руки свого ж власного сина, звироднілого шляхтича Адася.

І як художник і як публіцист Франко пристрасно виступав проти Ватикану, проти католицько-езуїтської екс-

пансії на Схід (оповідання “Місія”, “Чума”, стаття “Католицький панславизм” та ін.). В оповіданні “Місія” Франко змалював єзуїта-фанатика, вихованця Ватікану, ксьондза Гавдентія. Ненависть до народу, доноси і шпигунство, садизм і над усім цим — прагнення будь-якими засобами покатоличити український народ — такі його головні риси. Політика покатоличення, яку проводили агенти Ватікану — єзуїти, була ненависна українському народові, і він рішуче протистояв їй. Це яскраво відобразив Франко і в оповіданні “Чума”, що є продовженням “Місії”.

В 1900 р. з'явилась повість Франка “Перехресні стежки”. В цьому творі письменник правдиво відобразив безправне, нужденне становище селянства. Разом з тим він спробував створити позитивний образ інтелігента, який вважає своїм обов'язком допомагати трудящому селянству вибиватись із злиднів і темряви. В розв'язанні проблеми позитивного героя Франко у повісті “Перехресні стежки” віддав певну данину реформізму, культурництву. Герой твору Євген Рафалович організовує селянські віча, селянську економічну взаємодопомогу, виступає адвокатом на численних селянських процесах, обстоюючи права селян, викриває злочини державних чиновників, шляхтичів. Рафалович послідовний у своїй діяльності, він віддає перевагу громадському обов'язку над особистими почуттями. Проте його програма, яку письменник подає в позитивному плані, реформістська; вона обмежена рамками існуючої цісарської конституції. Рафалович діє один, його підтримують лише священик Зварич та окремі селяни.

Значно правдивіше змалювано в повісті моральне вродження і розклад шляхти, буржуазної інтелігенції, міщанський родинний деспотизм в їх середовищі, свавілля урядових інституцій в Австрії, засилля лихварів-капіталістів. Щодо цього повість має великий пізнавальний інтерес.

Показуючи в прозових творах “свинцеву мерзоту”, галицької дійсності, Франко викривав справжню суть

австрійської конституційної монархії, польської шляхти, галицько-української буржуазної інтелігенції, реакції всіх гатунків і відтінків. Переважна більшість його прозових творів мала актуальне політичне значення, базувалась на конкретних фактах місцевого життя. Автор часто публікував свої твори в газетах як злободенний політичний матеріал, але сила їх реалізму виявилась такою могутньою, що вони пережили час своєї безпосередньої дії і стали незмирущим класичним надбанням української літератури.

* * *

М. Коцюбинський в рефераті про Франка писав, що у великого Каменяра “люди діляться на два табори: на кривдників, проти яких він гострить як меч своє слово, і покривджених, яким він оддає своє серце”.

Твори Івана Франка публіцистично загострені. В них письменник завжди ставив перед собою певну політично актуальну мету. В таких творах, як “Опозиція”, “Свинська конституція”, “Наша публіка”, “Як то згода дім будувала”, “Із галицької ‘книги битія’” і в багатьох інших, Франко-публіцист невіддільний від Франка-художника. Художні твори письменника були органічною частиною, могутньою зброєю його революційної, політичної діяльності.

Матеріал для своїх творів письменник черпав безпосередньо з життя або з цілком достовірних документальних джерел. В листах і статтях Франка є чимало свідчень того, як не раз справжні події служили йому основою для написання творів. Так, у 1887 р., в листі до журналу “Зоря”, де перед тим буржуазний націоналіст Г. Цеглинський в рецензії на збірник “Ватра” докоряв письменникові за “неприродність” “натуралізм” оповідання “Місія”, Франко писав: “Ті ‘неприродні’ образи іменню не витвір моєї фан-

тазії, а взяті мною живцем, майже дословно чи то з усних оповідань очевидців... або з друкованих пам'ятників”.

“Коли від подібних образів, — відповідав Франко Цеглинському, — завзято одвертається та публіка, для котрої пише і котрої устами руководиться шановний критик, то се мене зовсім не обходить. А публіка, для котрої я пишу, богу дякувати, не одвертається од мене і не протестує проти того напряму, котрим каже мені йти переконання і особистий темперамент”.

Надаючи перевагу змісту, Франко водночас ставив високі вимоги щодо художньої форми твору. Його проза, різноманітна за своїми жанрами, надзвичайно багата художніми засобами і в зображенні характерів, і в описі різних верств суспільства, і в змалюванні картин природи.

Змальовуючи своїх героїв, Франко зосереджує увагу читача на їх переживаннях, рисах характеру, соціальному походженні і становищі. Ось, наприклад, як малює письменник портрет хлопця Митра в оповіданні “На дні”: “Його невелике чорняве лице сяло здоров'ям і тою чудовою ніжною красою рис, яка не раз лучається в нашого сільського люду, що живе в безпосередній дотиці з природою, матір'ю всякої краси.

Довге м'яке волосся густою хвилею спадало йому на плечі; спереду було підстрижене в кружок. Великі, блискучі чорні очі світилися дитячою лагідністю і цікавістю, обзираючи нового товариша. Тільки руки і ноги мускулісті, рапаві та сильно розвиті, свідчили, що той хороший хлопчина не в добрі плекався, але ріс серед важкої праці, борючись довго і тяжко за своє життя”.

Одним з улюблених прийомів Франка-прозаїка було зображення соціальних контрастів або в плані широко розгорненої паралелі, або в плані прямого протиставлення. Зразком яскравого протиставлення є хоча б таке місце в оповідання “Ліси і пасовиська”:

“І добре то вимудрував наш пан! У него ліс — у нас

і патичка на обійстю нема без его відома! У него пасовисько — у нас худоба вигбла, витратилась, а решта ходить, як сновида. У него поле справлене, чисте, а наше заросло пірійками, гірчицею та бур'янами, гноїку нема, щоби справити, худібки тяглої нема! А ще що й на тім уродиться, то таки на полі пропадає, бо мусимо пана обробити насамперед, за погоди. І ніколи ми не можемо прийти до хліба, не можемо стати на свої ноги, не можемо вибитися з-під панської руки. А пан тисне, о, тисне щосили!”.

Франко чудово знав умови життя і праці селянських і робітничих мас Галичини. Зображуючи селянський і робітничий побут, письменник зосереджував увагу на явищах найбільш типових, породжених капіталістичною дійсністю. Побутові картини у Франка завжди соціальні-локальні. Так, в оповіданні “Ріпник”, щоб підкреслити, в які жахливі умови попала сільська дівчина Фрузя, автор детально описує барак-нічліжку, в якому жили робітниці нафтових промислів у тодішньому Бориславі.

Одним з перших в українській літературі Франко зобразив широкі картини праці, показав працю шахтарів, селян, лісорубів, мулярів, вуглярів тощо. Переживання, настрої, уподобання і прагнення його героїв тісно пов'язані з умовами їх життя й праці.

Як в свої художні твори, так і в літературно-критичні, публіцистичні статті та наукові розвідки Франко ввів багато інтернаціоналізмів, термінів з різних галузей науки і мистецтва. Особливо багато запозичав він з термінологічної лексики російської мови.

Ведучи нещадну боротьбу проти жаргонного “язичія” “москвофілів”, Франко, особливо в перше десятиріччя своєї творчості, робив наголос на використанні місцевої народно-розмовної мови. Згодом він зрозумів, що діалектизми утруднюють сприймання його творів широкими колами читачів, зокрема східноукраїнських, і багато працював над

тим, щоб наблизити мову своїх творів до загальнолітературної української мови. В передмові до третього видання казки-поєми “Лис Микита” (1902) Франко писав: “Я дбав про те, щоб мова..., не втраючи основного характеру галицько-руського наріччя, все таки не разила і українців (тобто читачів Східної України. — Ред.) і наближувалася до тої спільної галичанам і українцям літературної мови української, якої витворення так дуже потрібне для нашого суцільного літературного розвою”. Ще більш категорично і повно цю думку Франко висловив у статті “Літературна мова і діалекти” (1907). Вважаючи, що в мові Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Шевченка, Марка Вовчка “лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців”, Франко робив висновки: “І от кожний галичанин чи українець, хто бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того мови, виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників”.

Починаючи з 90-х років, Франко уважно редагував мову всіх перевидань своїх творів. Діалектичні мовні форми письменник виправляв на літературні не тільки в своїх прозових творах, а й у віршах, залишаючи діалектизми тільки для ритму й рими там, де цього вимагав спеціальний колорит, або де переробити вірш, не порушивши його первинної основи було неможливо. У творах, що видавалися після 90-х років, Франко зберігав діалектні форми тільки в мові персонажів для відтворення колориту, “основного характеру галицько-руського наріччя”.

Як і в поезії, в прозі Франко був великим реалістом. Він виявляв особливу увагу до соціальних конфліктів, колізій, глибоко розкривав характери героїв. Це й зумовило силу, життєвість, переконливість його творів.

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

Іван Франко був не тільки великим поетом, прозаїком, а й драматургом. До театру, драматургії він виявляв постійний інтерес. Ще в роки навчання в останніх класах гімназії Франко написав історичну драму “Три князі на один престол” (1874), почав писати драму на п’ять дій “Славою і Хрудоць” (1875), збирався написати п’єсу про Богдана Хмельницького.

Драми “Три князі на один престол” та “Славою і Хрудоць” Франко писав під впливом “Слова о полку Ігоревім”, яке саме тоді перекладав, і “Краледвірського рукопису”. Обидві драми Франка пройняті ідеєю патріотизму, уславляють боротьбу проти іноземних загарбників, таврують зрадництво, як найтяжчий злочин перед рідним краєм, народом.

У 1876 р. драма “Три князі на один престол”, у переробці М. Вагилевича, була поставлена на сцені аматорським гуртком львівських студентів.

Франко незмінно приділяв значну увагу драматургії, справі розвитку театру на Україні. У 1879 р. він переклав українською мовою драматичну поему Байрона “Каїн”. В 900-х роках видав з своїми вступними статтями і коментарями п’єси Шекспіра, перекладені на українську мову іншими авторами. Франко виступав також з статтями і рецензіями (“Руський театр в Галичині”, 1885 р., “Наш театр”, 1892 р., “Наша театральна мізерія”, 1905 р. та ін.), в яких боровся за реалістичне, народне змістом і формою театральне мистецтво, покликане викривати соціальні пороки і прославляти визвольні прагнення трудящих, вчити і виховувати глядача. “Коли театр має бути школою життя, — писав Франко у статті “Наш театр”, — то мусить

показувати нам те життя, зображувати, аналізувати його прояви, будити почуття, що такі а такі прояви добрі, а тамті погані. А щоби така критика була вірна, мусить бути вона повною і всесторонньою, опиратись на повнім і широкім зображенню суспільності. Театр, котрий піддає прилюдній критиці тільки деякі дрібненькі явища, осміює або клеймує деякі невеличкі, покутні хиби, а лишає на боці, промовчує або покриває брехнею головні, основні недостатки суспільності, той театр ніколи не стане вповні національним, не буде школою життя, або буде злою школою...”

Погляди Франка на драматургію і театр склалися під впливом революційно-демократичної естетики Белінського, Чернишевського, Добролюбова. У своїй оригінальній драматичній творчості, розквіт якої припадає на 90-ті роки, він продовжує традиції Пушкіна і Грибоедова, Котляревського і Шевченка, Гоголя і Островського. Великого російського драматурга-реаліста О. М. Островського Франко вважав “одним з найбільших майстрів драматургії (рецензія на виставу “Не в свої сани не сідай” Островського, 1890 р.).

Крім згаданих ранніх драматургічних спроб, Франкові належать чотири великі драматичні твори — “Украдене щастя” (1893), “Рябина” (перша редакція 1886 р., друга — кінець 1893 — початок 1894 р.), “Сон князя Святослава” (1895), “Учитель” (1896). Крім того Франко написав п’ять одноактних п’єс — “Послідній крейцар” (1879), “Будка ч. 27” (1893—1896, вперше надрукована 1902 р.), “Кам’яна душа” (1895), “Майстер Чирняк” (1896, вперше надрукована 1902 р.) і “Суд святого Николая” (дата написання невідома: вперше надрукована 1920 р.).

“Украдене щастя”

Серед п'єс Франка на першому місці стоїть драма з сільського життя в п'яти діях “Украдене щастя” — один з найвидатніших драматичних творів дожовтневої української літератури. Цю п'єсу Франко написав на конкурс “Галицького виділу краєвого”. Націоналісти, які очолювали журі конкурсу, знехтували твір Франка: драмі “Украдене щастя” було присуджено тільки третю премію, а перші премії — творам низькопробним. Спочатку драма Франка називалася “Жандарм”, але на вимогу журі конкурсу, яке не хотіло вступати в конфлікт з цісарською цензурою, автор дав їй іншу назву. Вперше п'єса надрукована в журналі “Зоря” у 1894 р. Того ж року вона вийшла окремим виданням.

Поштовхом до написання драми “Украдене щастя”, як зазначав сам Франко, була народна “Пісня про шандаря”, записана у 1878 р. в с. Лолин, Стрийського повіту в Галичині. Розглядові цієї пісні Франко приділив увагу в своїй праці “Жіноча неволя в руських піснях народних” (Львів, 1883).

У пісні, писав Франко в згаданій праці, викладена “в новій одежі стара подія — насильний розрив зв'язку родинного. Жінка ломить шлюб церковний і оддаєсь “шандареві” одверто, прилюдно. Муж її, чуючи себе зганьбленим, убиває “шандаря” і сам гине ганьблячою смертю, — от і вся повість”.

Як і в “Пісні про шандаря”, в центрі п'єси стоять три постаті — селянин в літах, його молода дружина та її коханий — жандарм. Запозичене з пісні навіть ім'я одного героя — Никола (Микола). Але характеристика життєвих обставин, при яких діють герої, їх поведінки і вчинків у

п'єси значно ширша і глибша. Франко не обмежився побутовим планом, який у пісні грає вирішальну роль, а глибоко розкрив соціальні причини трагедії своїх героїв, психологічно вмотивував кожен крок їх поведінки, всебічно вписав їх характери.

Боротьба за землю в галицькому селі була дуже гострою. Жертвами цієї боротьби стали й герої “Украденого щастя”. Щоб не дати Анні спадщини, брати її вдалися до підлих засобів. Спершу вони сфальсифікували листа про те, ніби коханий Анни — Михайло Гурман загинув на війні у Боснії, а потім, за висловом Анни, “мов kota в мішку продали” — видали її заміж в інше село за літнього чоловіка — Миколу Задорожного. Михайла Гурмана морально зіпсувала цісарська армія і служба в жандармерії, він також став нещасним. Анна зрозуміла, як тяжко її ошукали брати. Бажання Анни і Михайла вернути втрачене щастя зустрічає непереборні перешкоди правового та етичного характеру і призводить, нарешті, до тяжкої трагедії — Микола вбиває Михайла. Щастя украдено в усіх трьох героїв. Франко пояснює це політичною безправністю і затурканістю селянства, над свідомістю якого тяжів страшний гніт релігійних догматів і побутових забобонів. “А основне ‘прокляте’ питання: хто винен всьому тому?” — запитував Франко, закінчуючи характеристику образу жінки з “Пісні про шандаря”, і відповідав: “Винне нещасливе уладження наших родинних обставин, котре не дозволяє легально розірвати зв'язок, уже фактично розірваний, котре насилує любов і серце жінчини і через те скривляє їх, зводить на манівці”. Пішовши за народною традицією, значно розвинувши її, Франко створив один з найсильніших в усій дожовтневій українській літературі типовий образ трудящої жінки, морально здорової, благородної в своїх прагненнях до родинного щастя і глибоко нещасної в житті. Образ Анни нагадує образ Катерини з п'єси Островського “Гроза”. Нема сумніву, що Франко,

створюючи свій, цілком оригінальний як обставинами життя, так і характером тип української жінки, мав перед очима героїню Островського. Спільне в Анни і Катерини не зовнішнє, а суттєве, — це палке прагнення вирватися з царства тьми в ясний день вільного, сповненого щастям життя.

З такою ж високою драматургічною майстерністю створив Франко образ Михайла Гурмана, сина бідної вдови, на характері якого відбилась служба в цісарській армії і жандармерії. Михайло став черствим у поведженні з людьми, озлобленим і навіть жорстоким.

Перебуваючи у війську, він відірвався від свого соціального середовища. Ставши жандармом — владою над селянами особою — він ще більше віддалився від них. Але ніщо не могло вбити в його душі любов до Анни. “Ся любов, — говорить він Миколі, — була моїм самотнім, найдорожчим скарбом, вона могла би була з мене зробити доброго, порядного чоловіка. А ти, Миколо, ти до спілки з тими нелюдьми вкрав мені те самотнє щастя”. Своє втрачене щастя Михайло шукає, йдучи напростєць, незважаючи, що про нього думають і говорять інші. “На злість тим, що нас розлучили. Наперекір тим, що вкрали наше щастя. Ми його відокрадімо...”, умовляє він Анну. В цих словах дана не тільки прониклива самохарактеристика героя, а й розкрито ставлення автора до нього, дано соціальне і психологічне вмотивування трагізму образу Михайла.

В останній сцені драми письменник ще раз підкреслив, що не все в натурі Михайла було зіпсоване обставинами життя. Помираючи, Михайло прощає Миколі, а коли з'являються війт і селяни, говорить, що він сам себе скарвав, що Микола і Анна не винні в його загибелі.

Образами Михайла і Анни Франко показав, які могутні і благородні сили таїлися в народі і як жорстокий соціальний лад душив і нівечив їх.

З великою теплотою й співчуттям письменник змалю-

вав образ Миколи Задорожного — типовий характер селянина-трудівника. Микола все своє життя змарнував по наймах. Затурканий, безправний, він тільки й знав, що тяжко працював день у день, розтрачуючи свої сили для створення добра і розкошів багатіям. У його свідомості наростає протест проти гнобителів. З обуренням говорив Микола: “А бодай вас уже раз людська праця розсадила та розперла, щоби-сте лиш очі повивалювали, нелюди погані”.

Одружившись з Анною, на двадцять років молодшою за себе, Микола не домагався посагу за нею, він не знав навіть, що її скривдили брати, не зміг заглянути в її душу і зігріти ласкою змучене серце дружини. У взаєминах з Анною Микола бував навіть грубуватий. Але він глибоко поважав дружину, любив приховано й ніжно.

Кульмінаційним пунктом у драмі і в особистій долі Миколи є епізод, коли він повертається з тюрми в село і бачить, як його дружина прилюдно танцює з жандармом. Від цього моменту почуття образи, обурення і гніву, прагнення захистити свою честь, людську гідність, зростають у його серці з неослабною силою і зрештою вибухають стихійно, майже сліпо, як логічний наслідок всього того, що зумовило їх народження й розвиток.

Інші образи драми “Украдене щастя” відіграють допоміжну роль. Але й ці образи виписані Франком з великою майстерністю (Настя, Олекса Бабич).

Драма “Украдене щастя” є палким протестом письменника проти приватновласницького суспільства, що позбавляє трудящу людину щастя. Вона вражає не тільки глибокою правдивістю зображеного в ній, а й високою драматургічною майстерністю. Все в драмі виконує свою мистецьку роль, підпорядковане розкриттю основного конфлікту. Дія в п'єсі розгортається з неослабним напруженням; кожна сцена, епізод розкривають нові риси героїв, відображають їх думки, поривання. Сильні самобутні ха-

ракти головної дійової особи перебувають у постійній боротьбі, в драматичному зіткненні їх життєвих інтересів. Душевний світ героїв розкрито проникливо і повно. Герої Франка часто не висловлюють свої думки до кінця, а тільки натякають на те, що вони знають або про що здогадуються. Але ці недомовки не лишаються не розкритими, вони підсилюють напруженість дії, служать засобом поглиблення характеристики провідних персонажів. Мова героїв проста, в міру забарвлена діалектизмами: вона відбиває життя, працю і побут підгірського селянства кінця XIX століття.

Глибока правдивість, ідейність, народність, високохудожня драматична форма забезпечила драмі “Украдене щастя” довговічність. Вперше п’єсу поставлено на сцені в 1893 р. у Львові. В 1904 р. брати Тобілевичі поставили її у Києві. З того часу “Украдене щастя” користується великим успіхом у глядачів. Виставою “Украдене щастя” на сцені Київського Державного академічного театру ім. І. Франка за участю народних артистів СРСР А. М. Бучми (Микола), Н. М. Ужвій (Анна) та народного артиста УРСР В. М. Добровольського (Михайло) вписано нову славу сторінку в історію українського радянського театрального мистецтва.

Московський державний драматичний театр ім. Пушкіна, що відкрився в 1950 р., також включив до репертуару перших своїх вистав драму “Украдене щастя”.

“Сон князя Святослава”

У 1895 р. в журналі “Житє і слово” Франко надрукував віршовану драму-казку в п’яти діях “Сон князя Святослава”. В цій романтичній драмі письменник правдиво відтворив події Київської Русі, боротьбу князя Святослава за єдність руських земель. Твір пройнятий глибокою патріотичною ідеєю. В ньому прославлено відданість батьків-

щині і осуджено зрадництво воевод-феодалів, що, сіючи чвари, підривали могутність Руської держави. Князь Святослав показаний у драмі як мудрий державний діяч, хоробрий воїн, патріот Русі.

Словнені благородства та почуття патріотичного обов'язку бояри Овлур і його дружина Предслава. Вірний Святославові Овлур став жертвою підступництва, провокації зрадників, які, зміло маскуючись, користувались якийсь час довір'ям у князя. Але навіть ставши ізгоем — “безправним між людьми, мов вовк у лісі, без імені, без роду, без майна”, Овлур не порушив присяги на вірність князеві, Руській землі. Він пильно стежив за ворожими діями супротивників Святослава, допоміг йому викрити і розгромити їх. Такою ж палкою патріоткою виступає і Предслава. Ризикуючи власним життям і життям своїх дітей, вона з великими труднощами пробирається в палати Святослава, щоб попередити його про загрозу, яка нависла над рідною землею.

Се діло — не тебе лишень самого,
А всього краю доторкаєсь! —

говорить вона князеві напередодні перевороту, що його замишляли здійснити зрадники.

Ворожий Святославові табір очолює хитрий, підступний воевода Гостомисл. Запобігливістю, удаваною відданістю він ввійшов у довір'я Святослава. Різними інтригами, наклепами, провокаціями Гостомислові вдалося усунути з своєї дороги вірних Святославові людей. “Мов залізним обручем”, він обкрутив князя, “приспав його славну бачність, вколисав його”, плекаючи підлу мрію знищити Святослава. В час, коли, здавалось, до здійснення мети лишилися хвилини, Гостомисл виголошує монолог, в якому

розкривається його чорна душа зрадника, сіяча чвар, роздору на Русі.

При допомозі Овлура і Предслави, при підтримці народу Святослав викрив Гостомисла і його прибічників, розгромив їх у збройній сутичці, ув'язнив і прирік до смертної кари. Устами патріота Овлура Франко проголосив знаменні слова, якими закінчується п'єса:

Най згине, хто кровавить Русь роздором!

В умовах колоніального становища Галичини в цісарській Австро-Угорщині драма "Сон князя Святослава", в якій проводиться ідея єдності всіх руських земель, мала влободенне політичне спрямування. Через постійні жорстокі утиски цісарської цензури поет не завжди мав можливість прямо й відкрито бити своїм революційним словом по реакційних силах. Франко написав глибоко патріотичну драму з далекого історичного минулого, скерувавши її політичне вістря проти своїх ідейних супротивників, проти ворогів народу.

Романтизм драми "Сон князя Святослава", про який говорить сам Франко в одному з своїх листів, органічно поєднаний з реалізмом і має прогресивний характер.

Романтичними є, наприклад, обставини (предковічний суворий бір, непроглядна ніч, табір розбійників), при яких Святослав дізнається про зрадництво Гостомисла і невинність та вірність йому Овлура. Як в змалюванні обставин, подій, так і в створенні характерів героїв романтичні засоби сприяють глибшому розкриттю патріотичної ідеї твору.

Історична драма Франка була зразком для українського радянського драматурга І. Кочерги при створенні ним глибоко патріотичної драми з часів Київської Русі "Ярослав Мудрий".

Інші п'єси

В середині 80-х років Франка дуже зацікавила одна подія, що сталася в глухому підгірському селі. Вкрай затуркані, жорстоко експлуатовані, селяни все ж викрили влочини місцевої влади — вїйта, писаря та їх спільника — багатія-орендаря. Вїйт поклявся перед громадою і внїс до каси привласнені гроші, писаря селяни віддали в руки влади, а орендареві запропонували забратись геть з села. Спочатку Франко збирався написати оповідання на цю тему (збереглося два варіанти початку), а в 1886 р. написав комедію на три дії під назвою “Рябина”. Перша редакція драми незадовольнила автора, і наприкінці 1893 р. чи на початку 1894 р. він переробив її, вірніше написав нову комедію на чотири дії під тією ж назвою.

В п'єсі “Рябина” Франко викриває типові явища в галицькому селі тих часів — визиск, грабування селянства місцевими багатіями та урядовцями.

Устами селянина Гринчука Франко так охарактеризував становище селянства за тих умов: “Вїйт до тебе йде, присяжний до тебе йде, здекуційник до тебе йде, жандар до тебе йде. А кожний каже: дай! А ніхто не каже: на!”.

Багатій Прокїп Рябина за п'ятнадцять років вїйтування збив чималий капїтал, мав велике господарство. В гонитві за наживою він далі розорював бідноту, грабував навіть своїх родичів. Разом з писарем Качуркевичем — п'яницею і шахраєм та орендарем Цїнобером, що мав у цілій околиці свої “їнтереси”, Рябина пустився в крупну комерцію лісом. В цю справу він вклав громадські гроші, сподїючись добре заробити.

Сільським глитаєм і жмикрутам Франко протиставив селян-бїдняків. Хижака-вїйта Рябину таврує перед усїєю громадою селянин-протестант Казидорога. Злочинні дії вїй-

та, писаря і орендаря викриває передовий селянин Олекса.

У 1894 р. Франко написав п'єсу "Учитель" (вперше опублікована у 1896 р. в журналі "Житє і слово"). В п'єсі талановито відображено життя і діяльність відданого справі народної освіти сільського вчителя, якого переслідують дрібні місцеві урядовці, багатії та шкільна інспектура. Омелян Ткач все своє життя присвятив благородній справі навчання грамоти селянської дітвори: він працює в найглухіших гірських селах, але за самовіддану працю зазнає лише наруги, живе в злиднях; його постійно переводять з місця на місце. В особі учителя Омеляна Ткача лихвар Вольф Зільберглянц вбачає свого смертельного ворога, який заважає йому безкарно ошукувати селян. Тяжко хворий, скривджений Омелян Ткач не втрачає віри в свою благородну працю на користь народу і їде на місце нового призначення, бо без учителювання, як він говорить, "мусив би загинути, як риба без води".

В творі "Учитель" Франко вперше в українській літературі з великою любов'ю показав благородну працю народного вчителя, тяжке життя сільського інтелігента в Австро-Угорській імперії.

З інших драматичних творів Франка слід відзначити романтичну віршовану драму на одну дію "Кам'яна душа", побудовану на матеріалі з життя карпатських опришків кінця XVIII ст., одноактну драму "Будка ч. 27", присвячену викриттю і засудженню моральної розбещеності сільських багатіїв, одноактну комедію "Майстер Чирняк", в якій зображено боротьбу ремісників проти наступу великого капіталу, драматичний образок на одну дію "Послідній крейцар", близький своїм змістом до оповідання "На вершку" (1880).

Франко створив класичні зразки глибокої соціально-психологічної драми ("Украдене щастя", "Учитель"), народної комедії ("Рябина"), романтично-легендарних вір-

шованих драматичних творів на історичні теми (“Сон князя Святослава”, “Кам’яна душа”), одноактних драм, комедій і образків; деякі з них і досі не втрачають свого значення (“Майстер Чирняк”, “Будка ч. 27”). Франко був видатним майстром діалога, динамічного, сповненого глибоких драматичних конфліктів сюжету. П’єси Франка сценічні, прості до постанови і тому майже всі з успіхом ішли на сцені. Глибокий соціальний зміст у поєднанні з високою драматургічною майстерністю забезпечили кращим драматичним творам Івана Франка довговічність.

ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Іван Франко — великий революційно-демократичний письменник, видатний громадський діяч, мислитель і вчений. Його боротьба проти австро-угорської монархії, буржуазного ладу, націоналізму й попівщини мала величезне значення не тільки для Галичини, а й для всієї України, а також для розвитку передової суспільної думки в Польщі. Творчість письменника — революціонера-демократа Франка уже з кінця XIX ст. здобула велику й заслужену популярність у Росії, в слов’янських країнах; вона була відома також і в багатьох інших країнах Європи.

Франко викривав залишки панщини, кріпосницького ладу на селі, змальовував жахливі картини зубожіння галицьких селян, поневіряння бідноти, наймитів. Письменник гостро виступав проти галицької реакції в усіх її проявах і формах, як художніми творами, так і літературно-критичними, публіцистичними статтями боровся за визвольні демократичні ідеали.

Іван Франко був палким патріотом, він послідовно викривав загарбницькі плани німецьких, угорських, польських колонізаторів, які зазіхали на українські землі, боровся проти буржуазного націоналізму як польського, так і

українського. Він розумів, що польські робітники і селяни так само соціально пригноблені, як і українські. В одній неопублікованій статті, написаній російською мовою, Франко говорив про єдність інтересів українських і польських селян: “Мужики депутаты начали с крайней резкостью выступать против панов.. а в добавку всего после нескольких заседаний мужики украинцы и мужики мазуры (поляки. — Ред.) соединились в один тесный “мужицкий клуб” для общей борьбы с панством”.

Великий письменник революціонер-демократ Франко був другом російського народу, з гордістю називав себе русофілом, постійно пропагував російську літературу.

Франко виступав полум'яним агітатором за рівність і братерство всіх народів, за визволення їх від усякого гніту.

Україну великий письменник уявляв тільки в сім'ї братніх народів. У пролозі до поеми “Мойсей” він писав:

Та прийде час, і ти вогнистим видом
Засяєш у народів вольних колі...

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції творчість Франка стала надбанням всіх народів нашої Батьківщини. Ім'ям великого письменника названі заводи, колгоспи, Львівський університет, Київський український драматичний театр, школи, вулиці, майдани; видаються багатотомні збірки його творів, досліджується його літературна спадщина.

Українські радянські письменники вчаться на творах Франка. У своїх висловлюваннях про великого Каменяра вони відображають думки й почуття радянського народу.

Павло Тичина назвав великого поета-революціонера “істинним сином українського народу”, “борцем за його щастя і свободу”, “співцем свободи”, “полум’яним патріотом”.

Олександр Корнійчук говорив про Франка: “Вірний син України, глибоко і безмежно відданий інтересам свого народу, борець за його свободу і щастя, прапороносець його безсмертної творчої сили, — таким знає Івана Франка український народ, за це шанує його з покоління в покоління”.

Своєю багатогранною діяльністю і творчістю Іван Якович Франко відіграв величезну роль в історії України, української дожовтневої культури, літератури, мистецтва.

НОВІ КНИЖКИ З УКРАЇНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (Української Радянської Соціалістичної Республіки (в двох томах). Том 1-ий. Видання Академії Наук Української РСР). 15 розділів, 784 сторінки друку. Багато історичних фотографій і карт. Перший том охоплює історію України від первісних людей на теперішній території України аж до Жовтневої революції 1917 року. Другий том можна буде набути в скорому майбутньому.

Ціна I-го тома — \$5.00

КОБЗАР — Тарас Шевченко. Вибрані твори. Книгу видано лише минулого року в Києві, на доброму папері. В книзі багато кольорових ілюстрацій відомого українського художника В. І. Касіяна. Книжка вбрана в прекрасну художню обкладинку, з небаченим ще досі в Спол. Штатах портретом Т. Шевченка. 676 стр. друку. **Ціна — \$3.00**

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА 1648-1654 р.р. — Видано Інститутом історії Академії Наук Української РСР. Монографія на основі історичних документів про велику визвольну війну українського народу під проводом Богдана Хмельницького і возз'єднання України з Росією. Книжка має 332 стр. друку, а також багато фотографій, ілюстрацій. **Ціна—\$2.00**

ВІРНОПІДДАНИЙ — роман, що його написав світової слави німецький письменник Генріх Манн. Роман написаний в 1914 році, але вперше був надрукований аж в 1918 році через кайзерівську цензуру. В романі, задовго до фашист-

ського перевороту, глибокодумний письменник передбачив дальшу долю Німеччини. На Україні роман видано в 1954 році, в перекладі Марка Зісмана. Книга має 388 стр. друку.

Ціна — \$1.50

“МАРТИН ІДЕН” — один з найкращих романів відомого американського письменника Джека Лондона. Книжка має 328 стор. друку. Ціна — 1.50.

“ІНСУРГЕНТ 1871 РОКУ” — історична повість, переклад з французької мови, яку написав Жюль Валл. У повісті очевидець описує часи повстання Паризької Комуни. Сам Жюль Валл був одним з видатних діячів того часу і найбільш улюбленим письменником французького народу. Книжка має 328 стор. друку. Гарна оправа. Ціна — 1.50.

“ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА” — історичний роман, центральною фігурою якого є Богдан Хмельницький. Написав Натан Рибак. Роман в двох томах, з гарними кольоровими ілюстраціями історичних постатей і подій. Перший том має 480 сторін друку, а другий том 642 сторінки. Ціна — 5.00.

“ЖУРБІНИ” — роман з побуту радянської родини. Написав Всеволод Кочетов. На основі цього роману був зроблений прекрасний фільм, який під назвою “Випробування вірності” недавно висвітлювався в Нью-Йорку і других містах. Захоплююча історія. 374 стор. Ціна — 1.25.

ЯРОСЛАВ ГАЛАН — твори західно-українського письменника, з портретом автора. Перший том — 488 стор., другий том — 492 сторінки. У першій томі вміщено 10 більших оповідань, а серед них “Кара”, “Джені”, “Дід Мартин”, “Цілина” і др. У другому томі крім оповідань, нарисів і статтів вміщено 6 п’єс, а серед них такі відомі п’єси, як “Під золотим орлом” і “Любов на світанні”. Обидва томи в гарних твердих обкладинках. Ціна — 2.75.

“ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ” — роман з народно-го життя на Україні за часів кріпацтва. Книжка має 370 сторінок. Ціна — 1.25.

ОСТАП ВИШНЯ — “Вибранне”. Збірник гуморесок цього видатного українського гумориста-сатирика. У розділ “Мишлівські усмішки” входить 30 гуморесок; в розділ “Діди наші та баби наші” — 30 гуморесок; “Самостійний смітник” — 8 гуморесок; “Отак і пишу” — розділ має 13 гуморесок. У книзі 430 стор. Ціна — 1.25.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ — Том перший (дожовтнева література). Видання Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії Наук Української РСР. В книзі дається огляд стародавньої літератури і народної творчості доби Київської Русі, козаських літописів і вертепних драм. А далі розглядається всіх справжніх українських народніх письменників, які були на Україні починаючи від Сквороди і кінчаючи І. Франком. Книга має фотографії майже всіх письменників. 730 стор. друку великого формату. Добра і гарна оправа. Ціна — 5.00.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ СЛОВНИК — виданий Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні Академії Наук Української РСР — перший том (словник буде в трьох томах). У першому томі подано 24,425 українських слів і дано їм пояснення російською мовою. Ще цього року буде одержано 2-ий том. Словник зможуть мати тільки ті, які дадуть замовлення на всі три томи. Перший том має 506 стор. друку великого формату. Ціна — 3.00.

АНТОН ЧЕХОВ — вибрані твори в трьох томах. У першому томі подані повісті та оповідання, разом 60 коротких оповідань. У творчості Чехова читача хвилює краса і правда в відтворенні складного душевного життя людини. Всі три томи в дуже гарній твердій оправі. Перший том має 558 сторінок друку, другий том 517 сторінок і третій том 534 сторінок з портретами автора. Ціна трьох томів — 4.50.

ВОЛОДИМИР КОРОЛЕНКО — повна збірка творів в чотирьох томах. Перший том має 546 стор., другий том — 504 стор., третій том — 721 стор. і четвертий том — 452 стор. В дуже гарній художній полотняній оправі. Серед

більших повістей є такі як “Сон Макара”, “Сліпий музикант”, “Убивець”, “Чудна”, “За іконою” і др., а також оповідання “Без язика” в якому описується доля українського імігранта, що прибув до Сполучених Штатів, в якому багато наших читачів побачать самих себе і своє життя перших років перебування в цій країні. Ціна всіх чотирьох томів — 5 доларів.

“У БИТВАХ І ТРУДАХ” — збірка поезій Миколи Терещенка. Книжка в гарній оправі і має 250 стор. друку. Ціна—60 ц.

“ЦУТЬ БОГАТИРІ” — збірка поезій українського поета Ігоря Муратова. Гарна оправа, — 40 стор. друку. Ціна — 50 ц.

“НА ОНОВЛЕНІЙ ЗЕМЛІ” — збірка поезій українського сучасного поета Івана Гончаренка. 298 сторінок друку. Ціна — 60 ц.

“ГЕРОІКА” — збірка поезій Олександра Підсухи. 220 сторінок. Ціна — 50 ц.

Для позамісцевих покупців висилаємо книжки поштою за невеликою доплатою до подаваних цін на покриття розходів пошти і пакування книжок.

UKRAINIAN BOOK STORE

85 EAST 4th STREET,

NEW YORK 3, N. Y.

